



НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ЦЕНТР
ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ,
ТЕХНІКИ ТА МАТЕРІАЛІВ

БЕЗПЕКА ТА НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

ВИПУСК 7(13)2006

КИЇВ 2006

Шановний читачу!

Міжнародна конференція «Контроль та фізична безпека ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний Глобального партнерства на майбутнє», яка відбулася 24–26 січня 2006 р. в Києві, без перебільшення, стала знаковою подією для всіх фахівців у сфері нерозповсюдження ядерної зброї в Україні. Шлях нашої держави до отримання статусу реципієнта в рамках Ініціативи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення» був непростим. Ініціативу було започатковано у 2002 році під час саміту Великої вісімки в м. Кананаскіс (Канада) з метою зменшити загрозу розповсюдження ЗМЗ в Росії. З часом коло країн-донорів розширилося – окрім власне держав Групи восьми, до нього влилися ще 13 (Австралія, Бельгія, Чехія, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Данія, Швеція, Фінляндія, Польща, Ірландія, Швейцарія, Республіка Корея), а також Європейська комісія. Саме з ініціативи країн, що приєдналися до ГП, і виникла ідея надати допомогу країнам колишнього СРСР на цілі нерозповсюдження і роззброєння.

Ініціатива провести конференцію в Україні належить представникам трьох неядерних держав – Швеції, Фінляндії та Німеччини. Саме завдяки їхній енергії, потенціалу, наполегливості та авторитету серед своїх колег у всьому світі ця конференція успішно відбулася. Міністерство закордонних справ України та Державний комітет ядерного регулювання України зі свого боку теж доклали зусиль, щоб забезпечити відповідний рівень українських та іноземних учасників, змістову частину обговорень нагальних проблем України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. За технічні аспекти організації конференції відповідав Науково-технічний центр експорту та імпорту спеціальних технологій, техніки та матеріалів. Після завершення заходу організатори з української сторони вислухали багато теплих слів подяки за чудову організацію конференції.

Число учасників (120), які представляли 16 країн та 7 міжнародних організацій, свідчить про неабиякий інтерес до поточного стану справ у сфері нерозповсюдження ядерної зброї в Україні з метою визначити напрями можливої донорської допомоги у розв'язанні проблем, з якими наша держава поки що не може впоратися самостійно. Визначення європейської інтеграції як стратегічного напрямку розвитку України та її успіхи на цьому шляху протягом 2005 року – це ті чинники, які посприяли зацікавленій участі представників Європейської комісії. У зв'язку з тим, що в грудні 2003 р. Європейський Союз ухвалив Стратегію ЄС у сфері боротьби проти розповсюдження ЗМЗ, ЄС планує активізувати свою участь у програмах співробітництва з проблематики зменшення загрози, включаючи Глобальне партнерство, збільшенням фінансування цих програм після 2006 року.

У цьому номері ми пропонуємо Вашій увазі ключові матеріали конференції. Докладний опис перебігу подій на цьому міжнародному форумі подано в статті заступника головного редактора нашого журналу С. Кондратова.

Сподіваємося, що в майбутньому редакція матиме задоволення інформувати наших читачів про результати реалізації в Україні конкретних спільних проектів у рамках Глобального партнерства, поштовхом до яких стала ця конференція

Редколегія



ЗМІСТ

ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

Визначення пріоритетів Глобального партнерства: український контекст

С.Кондратов

Привітання учасникам Міжнародної конференції донорів „Контроль та фізична безпека ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний Глобального партнерства на майбутнє”:

від імені Міністра закордонних справ України Б.І. Тарасюка

від імені Верховної Ради України О.В. Тищенко

від Посольства Королівства Швеції в Україні Г.-Г. Адена

Старе і нове у сфері міжнародного співробітництва з нерозповсюдження

Урбан Алін

Європейська стратегія безпеки та Європейська стратегія боротьби з розповсюдженням

Аннализа Джанелла

Підсумковий огляд співробітництва у сфері нерозповсюдження та зменшення загрози між Сполученими Штатами і Україною

Забезпечення відповідності цілям нерозповсюдження. Зростаюча роль національної системи гарантій

Теро Вар'йоранта, Юха Раутіярві

Досвід співробітництва Російської Федерації в рамках Глобального партнерства

Валерій Бірюков

КАЛЕЙДОСКОП

Митна служба України бере участь у семінарі з питань розпізнавання ознак корупції та боротьби з нею (16–18 листопада 2005 р., Київ)

Даглас Еванс



Сергій Кондратов
Інститут проблем національної безпеки

**ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ГЛОБАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА:
УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ:**

24–26 січня 2006 року в Києві у Президент-готелі "Київський" було проведено міжнародну конференцію "Контроль та фізична безпека ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний Глобального партнерства на майбутнє", присвячену приєднанню України як країни-реципієнта до ініціативи "Глобальне партнерство країн Великої вісімки проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення".

Ініціатором скликання та одним зі спонсорів конференції виступив Шведський інспекторат з ядерної енергії (SKI). Разом зі SKI конференцію фінансували STUK – Орган з радіаційної та ядерної безпеки Фінляндії, та GRS – Товариство з безпеки установок та реакторів (Німеччина).

Основними організаторами заходу з українського боку були Державний комітет ядерного регулювання та Міністерство закордонних справ України. Організаційно-технічну роботу з проведення конференції виконував Науково-технічний центр експорту та імпорту спеціальних технологій, техніки і матеріалів (Україна).

У конференції взяли участь близько 120 учасників, які представляли 16 країн і 7 міжнародних організацій та установ. У ході чотирьох пленарних засідань було представлено 39 доповідей з актуальних проблем ядерної фізичної безпеки та ядерного нерозповсюдження. Серед учасників конференції було розповсюджено 40 проектних пропозицій від українських державних органів і підприємств, наукових установ та навчальних закладів, недержавних організацій і приватних фірм, що охоплювали основні напрями і форми можливого дво- та багатостороннього співробітництва у цій сфері.

Конференцію відкрила Голова Держатомрегулювання України *Олена Миколайчук*, яка очолювала роботу оргкомітету з підготовки заходу. У своїй вітальній промові керівник національного регулюючого органу з ядерної та радіаційної безпеки зауважила, що, попри успішне міжнародне співробітництво і досягнення за останні роки суттєвого прогресу у сфері забезпечення ядерної фізичної безпеки в нашій країні, нові виклики та проблеми є настільки небезпечними, що Україні не завжди вистачає власних ресурсів для адекватного реагування на них. Але, усвідомлюючи необхідність допомоги з боку країн-донорів у рамках Глобального партнерства і віддаючи їй належне, О. Миколайчук водночас наголосила, що кінцева мета нашої держави в цій сфері полягає в тому, щоб, використовуючи цю ефективну допомогу, досягнути такого рівня економічного та



політичного розвитку, який дасть Україні можливість узяти участь у Глобальному партнерстві вже як країні-донору.

Особисте вітання та побажання успішної роботи учасникам конференції від імені керівника зовнішньополітичного відомства нашої країни *Бориса Тарасюка* оголосив заступник міністра закордонних справ України *Андрій Веселовський*, який також підкреслив актуальність питань міжнародного співробітництва у сфері протидії ядерному розповсюдженню та ядерному тероризму.

Особливо тепло учасники конференції зустріли вітальну промову заступника директора Програми міжнародного співробітництва Шведського інспекторату з ядерної енергії *Ларса ван Дассена (Lars van Dassen)*, автора ідеї проведення та безпосереднього організатора конференції.

З великою увагою зал вислухав привітання представників інших спонсорів заходу, з якими відповідні українські державні органи, наукові установи та інші організації мають багаторічний досвід плідної співпраці. Конференцію привітали керівник Програми з фізичного захисту в рамках Глобального партнерства *Петер Цалевські (Peter Zalevski)*, представник GRS, та *Юха Раутіярві (Juha Rautjärvi)*, представник STUK.

З огляду на заявлений Україною європейський вектор у зовнішній політиці, велику увагу викликала коротка промова *Аннализи Джаннелли (Annaliza Giannella)*, особистого представника з питань зброї масового знищення Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки *Хав'єра Солани (Javier Solana)*. Пані Джаннелла поінформувала учасників про те, що діяльність Європейського співтовариства у цій сфері здійснюється відповідно до прийнятої у 2003 р. Стратегії щодо зброї масового знищення (*WMD Strategy*), яка базується на принципах запобігання конфліктам та співробітництва. При цьому ЄС не відкидає застосування примусу згідно з міжнародним правом, але розглядає такий захід як останній довід у розв'язанні міжнародних проблем. У протидії загрозам тероризму шляхом запобігання їм ЄС підтримує універсальні багатосторонні інструменти, такі як Додатковий протокол¹ та режими експортного контролю за передачами товарів воєнного призначення та подвійного використання. У рамках Глобального партнерства ЄС надає допомогу Українському науково-технічному центру, веде переговори щодо участі у фінансуванні об'єкту "Укриття", розглядає проектні пропозиції щодо забезпечення фізичного захисту біолабораторій. Високоповажна представниця ЄС запевнила учасників конференції у готовності Євросоюзу сприяти вирішенню проблем, пов'язаних із розповсюдженням ЗМЗ, але підкреслила, що це – лише один важливий напрям співробітництва та розширення взаємовідносин між Україною та ЄС, які постійно розвиваються.

¹ Пані Джаннелла із задоволенням сприйняла інформацію про те, що Україна в листопаді минулого року вже ратифікувала цей важливий документ.



Зі словами привітання, а також з інформацією про організаційні питання та додаткові заходи в рамках конференції до учасників звернувся директор Науково-технічного центру експорту та імпорту спеціальних технологій, техніки і матеріалів, член оргкомітету *Олександр Сівер*.

Перше пленарне засідання було присвячене питанням гарантій, обліку та контролю ядерних матеріалів. Засідання розпочалося доповіддю *Йорана аф Екенстама (Goran af Ekenstam)*, в якій начальник відділу Департаменту гарантій МАГАТЕ чітко виклав засади діяльності Агентства щодо забезпечення гарантій нерозповсюдження ядерної зброї, зупинився на особливій ролі, яку відіграють міжнародні правові інструменти, такі як Додатковий протокол до угоди з МАГАТЕ про гарантії.

Сергій Лопатін (Держатомрегулювання України) зробив короткий ретроспективний огляд процесу створення та розвитку Державної системи обліку та контролю (ДСОК) ядерних матеріалів в Україні. Особливу увагу він приділив Додатковому протоколу, ратифікація якого в листопаді 2005 р. поставила перед ДСОК серйозне завдання подальшого її розвитку. Крім того, в доповіді було визначено напрями розвитку державної системи гарантій, а також конкретні завдання, які мають бути виконані в Україні вже найближчим часом.

Про те, як організовано систему обліку та контролю ядерних матеріалів на ядерних установках національного оператора атомних електростанцій НАЕК "Енергоатом", ішлося в доповіді *Юрія Абрамова*. Він, зокрема, підкреслив велику роль шведсько-українського співробітництва в побудові систем обліку та контролю ядерних матеріалів на АЕС України. Адже вся звітна документація про ядерні матеріали на атомних електростанціях нашої країни готується з допомогою комп'ютерної програми, розробленої та впровадженої шведською фірмою *АМС Consult*. Ця програма використовується в Україні вже 10 років, але вимоги до процесу обліку і контролю ядерних матеріалів, наголосив Ю. Абрамов, постійно підвищуються, і вже сьогодні програма потребує вдосконалення та відповідного авторського супроводу. Доповідач також звернув увагу аудиторії на проблему забезпечення якості води у басейнах витримки, невирішеність якої суттєво заважає інспекторам МАГАТЕ проводити ідентифікацію тепловиділяючих збірок на АЕС із допомогою черенковських лічильників.

Досягненням, проблемам та перспективам розвитку системи навчання спеціалістів з обліку та контролю ядерних матеріалів була присвячена доповідь *Володимира Кирищука, Віктора Гаврилюка, Ганни Гаврилюк-Буракової, Євгена Дікова та Сергія Драпея* представників Навчального центру з фізичного захисту, обліку та контролю ядерних матеріалів ім. Джорджа Кузмича (Інститут ядерних досліджень НАНУ), створеного за сприяння Міністерства енергетики США. У доповіді було представлено конкретні пропозиції щодо вдосконалення навчального процесу з метою забезпечення



можливостей центру щодо підвищення кваліфікації українських спеціалістів практично за всіма напрямками обліку та контролю ядерних матеріалів.

Про досвід шведсько-українського співробітництва у сфері обліку та контролю ядерних матеріалів, яке розпочалося ще в 1992 р., розповів *Кліффорд Йарнрі (Clifford Järnry, АМС Konsult AB, Швеція)*. Фірма, яку представляє доповідач, стояла біля витоків створення програмного забезпечення для Державної системи обліку та контролю ядерних матеріалів України, а потім забезпечувала його оновлення та навчання українських спеціалістів. К. Йарнрі звернув увагу на одну з важливих проблем, які стають на заваді підвищенню ефективності використання технічної допомоги, – плінність підготовлених кадрів, внаслідок чого періодично виникає потреба в перепідготовці. Доповідач зазначив, що у зв'язку з ратифікацією Україною Додаткового протоколу, програмне забезпечення нового покоління, яке сьогодні розробляється для Держатомрегулювання України, має враховувати зобов'язання нашої держави щодо виконання вимог цього документа.

Стан та перспективи розвитку систем підтримки знань з обліку, контролю та фізичного захисту ядерних матеріалів були висвітлені в доповіді *Костянтина Гущина та Сергія Смірнова* (Севастопольський національний університет ядерної енергії та промисловості). Завдяки виконанню проекту МАГАТЕ, а також фінансовій підтримці з боку США навчальний заклад досяг значних успіхів у створенні сучасних навчальних лабораторій, підготовці та перепідготовці кадрів у зазначеній сфері, зокрема за спеціальністю "фізичний захист ядерних матеріалів, радіоактивних відходів та інших джерел іонізуючого випромінювання". К.Гущин, який презентував доповідь, оприлюднив цілу низку перспективних напрямів співробітництва, серед яких – подальший розвиток навчальної бази, розроблення навчальних матеріалів та інші, що знайшли своє конкретне відображення у проектних пропозиціях СНУЯЕП.

Представник Департаменту гарантій МАГАТЕ *Іво Перес Еррера (Ivo Perez Herrera)* зупинився на процедурах імплементації Додаткового протоколу (ДП) в Україні, присвятивши значну частину доповіді розглядові стану виконання державою такої важливої вимоги, як надання додаткового доступу для інспекторів МАГАТЕ. Базуючись на попередньому досвіді застосування ДП в інших країнах, представник Агентства висловив упевненість, що прозорість та високий рівень співробітництва обов'язково матимуть своїм результатом належне виконання ДП в Україні.

Важливим проблемам та стану готовності до імплементації Додаткового протоколу підприємств атомної промисловості України присвятив свою доповідь *Борис Суховаров-Жорновий* (Мінпаливенерго України).

Загальну картину всіх напрямів співробітництва між Японією та Україною у сфері ядерного нерозповсюдження та забезпечення ядерної безпеки в нашій країні змалював у своїй доповіді співробітник Міністерства закордонних справ Японії *Соїчіро Тойошіма*



(*Soichiro Toyoshima*). Двостороннє співробітництво в цій сфері успішно розвивалося за трьома основними напрямками: сприяння Україні в її бажанні позбутися ядерної зброї, забезпечення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, а також вирішення проблем, пов'язаних з охороною довкілля та здоров'я населення. З погляду пана С. Тойошіми до перспективних напрямів подальшого співробітництва між нашими країнами можна віднести вдосконалення державної системи обліку та контролю ядерних матеріалів і фізичний захист ядерних матеріалів та ядерних установок.

Пленарне засідання завершилося коротким оглядом проектних пропозицій, представлених державними органами, підприємствами, науковими установами та навчальними закладами України увазі зарубіжних учасників конференції.

На другому пленарному засіданні розглядалися питання експортного контролю над ядерними матеріалами і технологіями подвійного призначення. Засідання розпочалося виступом першого заступника Голови Держекспортконтролю України *Олександра Гришуткіна*, в якому було всебічно продемонстровано, що система експортного контролю України в результаті свого розвитку та вдосконалення стала невіддільним складником глобального режиму нерозповсюдження. Свідченням цього є те, що Україна стала першою країною на пострадянському просторі, яка успішно інтегрувалася до всіх міжнародних режимів експортного контролю. Взаємодія з відповідними міжнародними організаціями та іншими державами, а також зусилля державних органів України щодо підвищення ефективності системи експортного контролю спрямовані насамперед на постійне вдосконалення процедур та механізмів цього контролю і забезпечують використання найпередовішої світової практики та адекватне реагування системи на виникнення нових викликів та загроз. Так, доповідач поінформував аудиторію про те, що у минулому році Україна вперше опублікувала звіт про торігвлю зброєю. З точки зору довгострокових завдань, які стоять перед системою експортного контролю України, велику увагу слід приділяти, зокрема, вихованню культури безпеки та нерозповсюдження. На думку О.Гришуткіна, це один із перспективних напрямів міжнародного співробітництва, в тому числі при наданні Україні міжнародної допомоги.

У доповіді *Тетяни Відзигівської* (Держекспортконтроль України) було докладно проаналізовано стан справ у системі здійснення контролю за товарами ядерного напрямку на національному рівні, подано стисло характеристику законодавчої та нормативної бази, а також основних особливостей процедур експортного контролю в цій сфері, які впливають безпосередньо з міжнародних зобов'язань України щодо забезпечення режиму ядерного нерозповсюдження.

З 2003 року Шведський інспекторат з ядерної енергії активно співпрацює з державними органами та недержавними організаціями України в галузі експортного контролю, фінансуючи низку успішних проектів. Темі зазначеного співробітництва було



присвячено співдоповіді представниці SKI *Sarmite Andersson* та співробітника Науково-технічного центру експорту та імпорту спеціальних технологій, техніки та матеріалів (НТЦ) *Сергія Ханенка* (Україна). Спираючись на досвід створення надійної національної системи експортного контролю та досвід адаптації директив ЄС до національного законодавства, SKI та НТЦ уклали контракт про співробітництво, маючи на увазі дві основні цілі: 1 – шляхом поширення достовірної інформації та знань серед державних органів, підприємств, а також відповідних інститутів громадянського суспільства, таких як ЗМІ, підвищити ефективність експортного контролю в Україні; 2 – сприяти наближенню системи експортного контролю України до європейських стандартів. Для досягнення зазначених цілей успішно виконана і продовжує виконуватися ціла низка проектів, включаючи підготовку коментарю до законодавства в галузі експортного контролю, видання журналу "Безпека та нерозповсюдження", підтримку оновленого веб-сайту НТЦ тощо. Учасники конференції могли пересвідчитися в тому, що, незважаючи на порівняно невеликі обсяги фінансування зазначених проектів, завдяки ретельному вибору шведською стороною цілей та партнерів, двостороннє співробітництво в цій сфері має переконливі досягнення.

Сприяння розвитку системи експортного контролю України завжди вважалося у США одним з найбільших пріоритетів у двосторонніх відносинах з нашою країною. Про здобутки та перспективи американо-українського співробітництва в цій сфері розповіла відповідальний співробітник Державного департаменту США *Роуз-Енн Олівер* (*Roseanna Oliver*). Однією з важливих програм, спрямованих на запобігання розповсюдженню зброї масового знищення та засобів її доставки є Програма з експортного контролю та безпеки кордону (*Export Control and Related Border and Security Program*), яка виконується під керівництвом Державного департаменту США. У рамках цієї програми, починаючи з 1998 року, Україна отримала допомогу на суму більш ніж 15 мільйонів доларів. Ці кошти було витрачено на вдосконалення законодавства та регулюючої структури, процедур ліцензування та впровадження передової практики, розвиток можливостей та методів правопримусу, встановлення дієвої взаємодії державних органів та промислових підприємств, підвищення рівня міжвідомчої координації та взаємодії в цій сфері в Україні.

В іншій доповіді на тему американо-українського співробітництва в сфері експортного контролю *Даглас Еванс* (*Douglas Evans*), який представляв американську фірму *Commonwealth Trading Partners (CTP), Inc.*, контрактора Держдепартаменту США, яка давно і успішно співпрацює з відповідними державними органами та недержавними організаціями нашої країни, зокрема, в царині підготовки особового складу Держмитслужби та Держприкордонслужби України, а також представників підприємств, що беруть участь у міжнародних передачах товарів. З огляду на високий рівень корумпованості державних структур, які контролюють експортно-імпорتنі операції в Україні, перспективним напрямом співробітництва можуть бути спільні з



СТР проекти, сфокусовані на суттєвому зниженні корупції в зазначених державних органах.

Важливим чинником успішного виконання вимог національного законодавства в галузі експортного контролю є запровадження суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності систем внутрішньofірмового експортного контролю. Про позитивний досвід упровадження такої системи на підприємстві, яке є найбільшим в Україні постачальником товарів ядерно-фізичного профілю, розповів *Іван Великоіваненко* (Українське державне виробниче підприємство "Ізотоп").

Стратегічним підходам, які застосовує Європейський Союз в боротьбі проти розповсюдження зброї масового знищення, розвиваючи своє співробітництво з іншими країнами в галузі експортного контролю, була присвячена доповідь *Вернера Кнаппа* (*Werner Knapp*), співробітника Федерального офісу з питань економіки та експортного контролю Німеччини (*Federal Office of Economics and Export Control, BAFA*). Базуючись на основних положеннях стратегії ЄС у сфері безпеки, пан В. Кнапп визначив, зокрема, такі перспективні напрями потенційного співробітництва ЄС з Україною: підтримка розвитку нормативно-правової бази; навчання особового складу та персоналу, який здійснює ліцензування та заходи правопримусу, а також співробітників митниці; підвищення рівня обізнаності та інформаційна підтримка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності щодо вимог законодавства в галузі експортного контролю.

Глобалізаційні процеси, бурхливий розвиток інформаційних технологій кидають серйозні виклики існуючим системам експортного контролю. Пов'язану із цим проблему контролю над "невідчутними" передачами технологій порушив у своїй доповіді *Валерій Михайлов* (Національний науковий центр "Харківський фізико-технічний інститут"). На думку доповідача, цю проблему не можна вирішити лише на національному рівні, вона потребує спільних зусиль міжнародного співтовариства. Але для цього необхідно розвивати відповідні міжнародні правові та політичні інструменти контролю, зважаючи на те, що вже найближчим часом такі "невідчутні" передачі технологій можуть стати однією з основних проблем для багатосторонніх режимів експортного контролю, спрямованих на забезпечення нерозповсюдження зброї масового знищення.

В останній доповіді цього пленарного засідання було висвітлено роль громадянського суспільства у забезпеченні нерозповсюдження ядерної зброї. *Ольга Кошарна*, яка на цій конференції виступала як головний редактор нашого журналу "Безпека та нерозповсюдження", переконливо показала, що без розвинутого громадянського суспільства, ефективного впливу його елементів на формування державної політики у безпековому секторі годі й думати про необхідний рівень прозорості державних рішень, який забезпечується через їх незалежну експертизу та моніторинг, про досягнення



високого рівня обізнаності населення та розуміння ним наявних проблем у сфері безпеки загалом і ядерного нерозповсюдження зокрема. Винятково важливу роль тут повинні відіграти неурядові організації. На думку О. Кошарної, саме вони мають активно впливати на формування громадянського суспільства, особливо через просвітницьку діяльність. Дворічний досвід видання журналу "Безпека та нерозповсюдження" дав доповідачеві підстави зробити висновок, що "в Україні бракує якісної інформації з питань нерозповсюдження ядерної зброї", і одна з проектних пропозицій, запропонованих НТЦ експорту та імпорту спеціальних технологій, техніки та матеріалів, – безпосередньо спрямована на розв'язання цієї проблеми.

Основною темою третього пленарного засідання був фізичний захист ядерних матеріалів та ядерних установок, але активно обговорювалися й інші актуальні питання протидії ядерному розповсюдженню та ядерному тероризму. З доповіддю, яка відкривала засідання, виступив представник Державного комітету ядерного регулювання України **Юрій Кнут**, вона стосувалася завдань національного регулюючого органу, що випливають з факту підписання нашою державою у липні минулого року поправок до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу (КФЗЯМ). Доповідач коротко охарактеризував основні напрями вдосконалення нормативно-правової бази з фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок з огляду на забезпечення реалізації фундаментальних принципів фізичного захисту, сформульованих у поправках до КФЗЯМ.

Давнім і надійним партнером відповідних державних органів, установ і організацій нашої країни в її зусиллях, спрямованих на створення державної системи фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок, є німецьке Товариство з безпеки установок та реакторів (*Gesellschaft für Anlagen und Reaktorsicherheit (GRS) mbH*). Найуспішнішим напрямом двостороннього співробітництва виявилася підготовка персоналу та обмін досвідом. Саме досвіду GRS у проведенні міжнародних семінарів та робочих нарад з фізичного захисту було присвячено доповідь представників GRS **Акселя Хагеманна, Петера Цалевські та Анни Дабровські** (*Axel Hagemann, Peter Zalevski, Anna Dabrowski*).

Про стан справ щодо фізичного захисту ядерних установок та ядерних матеріалів на АЕС України розповів **Іван Жебет**, який представляв Південно-Українську АЕС та НАЕК "Енергоатом". Доповідач дав загальну характеристику наявній нормативно-правовій базі, якою керується НАЕК "Енергоатом", здійснюючи свою діяльність у сфері фізичного захисту, представив структуру управління, регулювання та контролю фізичного захисту на підприємствах НАЕК "Енергоатом". Крім того, з його доповіді учасники конференції дізналися про основні напрями діяльності на АЕС щодо забезпечення фізичного захисту. Наприкінці свого виступу доповідач зупинився на проблемах ПУАЕС, які, зокрема, пов'язані з невизначеністю щодо завершення низки робіт, розпочатих у рамках



американо-українського співробітництва з модернізації системи фізичного захисту станції.

Демонстрацією загалом успішного міжнародного співробітництва у сфері фізичного захисту стала спільна доповідь *Арне Нільссона (Arne Nilsson)* та *Ларса-Гуннара Флігхеда (Lars-Gunnar Flyghed)*, представників *Advisory Group of Security* (Швеція), та *Валерія Михайлова* (ННЦ "Харківський фізико-технічний інститут") про створення захищеного периметра Харківського фізико-технічного інституту. Разом з тим від імені співавторів пан А. Нільссон звернув увагу учасників конференції на ті завеликі й невинуваті зусилля, які необхідно було докласти шведській та японській сторонам, щоб подолати перешкоди, спричинені недосконалістю митних процедур в Україні за наявності відповідних рішень на міждержавному рівні.

Проектна загроза, розроблена на основі визначення державою рівня загрози ядерним матеріалам та ядерним установкам відповідно до рекомендацій МАГАТЕ, є важливим елементом державної системи фізичного захисту. На жаль, у нашій державі до цього часу проектної загрози не розроблено, а отже, й не прийнято. Це викликає проблеми в забезпеченні фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок. Розгляду деяких причин виникнення ситуації, що склалася, та шляхам виходу з неї була присвячена доповідь *Сергія Кондратова* та *Валерія Кравцова*, співробітників Інституту проблем національної безпеки при РНБО України.

Важливого напрямку Глобального партнерства торкнувся у своїй доповіді *Гюнтер Претц (Gunter Pretzsch)*, представник GRS (Німеччина). Німецький експерт розповів про досвід безпечного демонтажу та знищення радіоізотопних термогенераторів у Росії в рамках проекту, який фінансувала Німеччина.

Міжнародне агентство з атомної енергії є провідною міжнародною організацією не тільки в питаннях сприяння мирному використанню ядерної енергії, а й контролю над ядерним розповсюдженням та протидії ядерному тероризму. Інформацію про співробітництво між МАГАТЕ і Україною в такій важливій сфері, як фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок, презентував співробітник офісу фізичного захисту Агентства *Реза Абедін-Заде (Reza Abedin-Zadeh)*. Це співробітництво розвивається за багатьма напрямками, але серед найуспішніших слід відзначити підготовку та перепідготовку персоналу.

Найбільшу за обсягами фінансування і надзвичайно різноманітну за своїми формами та напрямками допомогу нашій країні у сфері фізичного захисту надають США. Огляд попередніх етапів співробітництва та перспективи подальшої спільної роботи були темою доповіді *Адріана Підлуські (Adrian Pidluskyy)* з Міністерства енергетики США та *Дебори Дікман (Deborah Dickman)* з Тихоокеанської північно-західної національної лабораторії (*Pacific Northwest National Laboratory, США*).



Серйозне занепокоєння у світової спільноти викликає стан ядерної безпеки об'єкту "Укриття". У цьому зв'язку Україні надається значна фінансова допомога для розв'язання проблем, пов'язаних з аварією на ЧАЕС. Важливій ролі Європейського банку реконструкції та розвитку, проблемам та перспективам співробітництва у цій сфері було присвячено доповідь відповідального співробітника банку *Стівена Вайта (Steven White)*.

В останній доповіді цього засідання було представлено, на наш погляд, найуспішніший проект попереднього етапу міжнародного співробітництва у сфері фізичного захисту в Україні. Директор Навчального центру ім. Джорджа Кузмича Інституту ядерних досліджень НАН України *Віктор Гаврилюк* у своїй презентації, підготовленій спільно з колегами *Олеєю Романовою, Володимиром Кирищук, Ганною Гаврилюк-Бураковою*, розповів про досягнення центру, підготовку та перепідготовку в якому пройшли сотні фахівців не тільки з України, а й з країн Балтії та СНД. Для того, щоб не зупинятися на досягнутому та готувати висококваліфікованих фахівців із фізичного захисту, центр потребує допомоги в розширенні навчальної бази для практичних занять та в підготовці українських викладачів центру.

Як і попередні пленарні засідання, це засідання завершилося коротким оглядом проектних пропозицій стосовно перспективних напрямів співробітництва в рамках Глобального партнерства у сфері фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок.

На останньому пленарному засіданні йшлося про аспекти протидії незаконному обігу, трансформації досвіду в галузі створення ядерної зброї та про інші актуальні питання ядерного нерозповсюдження.

У доповіді *Володимира Голубєва* та *Ольги Макаровської* було представлено позицію Державного комітету ядерного регулювання України стосовно проблем протидії незаконному обігу радіоактивних матеріалів в Україні. Доповідач (В. Голубєв) зазначив, що основні свої зусилля Україна зосереджує на запобіганні незаконному обігу. З цією метою державні органи здійснюють діяльність за такими основними напрямками: посилення державної системи регулювання безпеки використання радіоактивних джерел; створення державної системи реєстрації, обліку та контролю джерел іонізуючого випромінювання; посилення системи фізичної безпеки; посилення збереженості "історичних джерел" (*historical sources*) та "вразливих джерел" (*vulnerable sources*). Значна увага приділяється виявленню радіоактивних джерел у незаконному обігу. Зокрема, почалася робота зі створення "другої лінії оборони", на що країни-донори планують виділити Україні значні кошти. Окремо в доповіді наголошено й на важливості розвитку системи аварійного реагування на випадки зловмисного використання радіоактивних джерел.



Питанням протидії незаконному обігу радіоактивних матеріалів на південних кордонах нашої країни присвятив свою доповідь представник Державної прикордонної служби України **Віктор Хоменчук**. Охарактеризувавши основні загрози національній безпеці на цьому напрямі, доповідач обґрунтував необхідність посилення технічних можливостей Держприкордонслужби для підвищення ефективності прикордонного контролю, створення сучасних систем виявлення та реагування щодо незаконного обігу радіоактивних матеріалів.

Паскаль Дорес (Pascal Daures) та **Омер Кромбум (Omer Cromboom)**, які представляли, відповідно, Інститут захисту та безпеки населення (*Institute for the Protection and the Security of the Citizens*, Іспра, Італія) та Інститут трансуранових елементів (*Institute for Transuranium Elements*, Карлсруе, Німеччина), у спільній доповіді охарактеризували позитивний досвід співробітництва між науковими установами Європейського об'єднаного дослідного центру Єврокомісії та України в рамках програми ТАСІС. Свого часу зазначені європейські наукові установи і відповідні українські державні органи та установи успішно виконали проект, спрямований на підсилення можливостей України у протидії незаконному обігу. Успіх цього пілотного проекту сприяв виконанню аналогічних проектів в інших країнах, а також тому, що в рамках програми ТАСІС минулого року було започатковано три нові проекти: щодо багатостороннього міжнародного підходу до протидії незаконному обігу, де очікується синергетичний ефект завдяки міжнародному співробітництву; проект, спрямований на підвищення безпеки кордонів; проект, спрямований на розширення та оновлення науково-технічних можливостей аналізу для сфери гарантій та ядерної (фізичної) безпеки.

Головний інженер Українського державного виробничого підприємства "Ізотоп" **Олексій Шевцов** зупинився на проблемах постачальників джерел іонізуючого випромінювання з погляду запобігання незаконному обігу радіоактивних матеріалів. Серед цих проблем доповідач виокремив недосконалість обліку джерел іонізуючого випромінювання в нашій країні; незадовільний стан спецавтотранспорту для перевезень джерел; недостатність заходів фізичного захисту, особливо при транспортуванні; недостатню кількість "гарячих камер", що збільшує число перевезень джерел приблизно втричі. Проектні пропозиції "Ізотопу" спрямовані на розв'язання саме цих зазначених проблем.

З великим інтересом учасники конференції вислухали доповідь **Майкла Стеффорда (Michael Stafford)**, представника Держдепартаменту, одного з урядових органів США, який надає Україні велику допомогу в її зусиллях щодо зниження ризиків, пов'язаних із ядерною контрабандою. Доповідач поінформував учасників конференції, що в рамках Міжнародної програми зі зниження радіологічної загрози (*International Radiological Threat Reduction program*) Держдепартамент надає нашій країні допомогу щодо підвищення рівня фізичної безпеки вразливих установок, які мають потужні радіоактивні джерела. Пан Стеффорд визначив пріоритетні напрями для потенційного двостороннього співробітництва у цій сфері: розвиток регулюючої інфраструктури в Україні; вирішення



проблем, пов'язаних із так званими "покинутими" (*orphaned*) радіоактивними джерелами; створення нових (модернізація наявних) сховищ радіоактивних відходів; вдосконалення можливостей виявлення радіоактивних матеріалів у морських портах та на державному кордоні; вдосконалення механізмів та процедур реагування, включаючи правозастосовчі заходи, посилення можливості визначити походження вилучених матеріалів тощо. Крім того, окремим пріоритетним напрямом допомоги з боку США в доповіді було визначено боротьбу з корупцією в митній та прикордонній службах.

Не обійшли увагою українські та зарубіжні учасники й позицію Російської Федерації – країни, задля допомоги якій і було започатковано Глобальне партнерство. У своєму виступі **Валерій Бірюков**, відповідальний співробітник Міністерства закордонних справ РФ, детально висвітлив усі проблеми, які виникають при переведенні політичних домовленостей у практичне співробітництво, і насамперед такі: значно менші у порівнянні з обіцяним обсяги фінансування проектів; розбіжності в організаційних підходах (неузгодженість щодо послідовності робіт, включення чи невключення попередньо виконаних робіт до "заліку" Глобального партнерства). Російський дипломат підтвердив позитивну оцінку Росією приєднання України до ГП та визначив як перспективні такі напрями співробітництва: підвищення безпеки поводження з відпрацьованими закритими радіоактивними джерелами; створення комплексної системи поводження з радіоактивними відходами; вдосконалення системи експортного контролю. Водночас у доповіді було наголошено на доцільності досягнення з країнами-донорами домовленості щодо виділення нашій країні додаткових коштів понад ті 20 мільярдів доларів, які було обіцяно на реалізацію проектів ГП до приєднання України до цієї ініціативи.

Досвідом переорієнтації науковців колишнього СРСР, які працювали на військову тематику, на "мирні рейки" поділилися **Ендрю Худ** (*Andrew Hood*) та **Лео Овсяцький** (*Leo Owsicki*), керівники таких міжнародних організацій як, відповідно, Український науково-технічний центр (*Ukrainian Science and Technology Center*), Київ, та Міжнародний науково-технічний центр (*International Science and Technology Center*), Москва. Зазначені міжнародні наукові установи вже мають достатній досвід виконання проектів у сфері ядерного нерозповсюдження і висловили готовність до співпраці. Зокрема Л.Овсяцький згадав у своїй доповіді про досвід співробітництва з МВС Росії з питань проведення судових експертиз у сфері ядерного нерозповсюдження.

На завершення пленарного засідання виступила **Лора Холгейт** (*Laura Holgate*), яка представляла Ініціативу щодо ядерної загрози (*Nuclear Threat Initiative*) – добре відому у світі недержавну організацію США. Виступ пані Холгейт було присвячено глобальним загрозам, які є наслідком необґрунтовано широкого використання високозбагаченого урану (ВЗУ) у цивільному секторі. Проголошення Усамою бен Ладеном оволодіння ядерною зброєю "релігійним обов'язком", доступність даних про конструкцію найпростіших ядерних бомб у відкритих джерелах інформації, наявність більш ніж 100



установок у 40 країнах, де кількості ВЗУ цілком достатньо для виготовлення одного чи кількох ядерних вибухових пристроїв, складність виявлення заекранованого ВЗУ сучасними технічними пристроями – все це, на думку доповідача, робить нагальним завдання "глобальної очистки" від ВЗУ. Пані Холгейт висловила цілу низку пропозицій щодо міжнародної співпраці, спрямованої на зниження зазначеної глобальної загрози. Серед них можна виділити такі: створення глобальних норм делегітимізації володіння та використання ВЗУ; проведення глобальної інвентаризації наявності ВЗУ та оцінки загрози у зв'язку з ним; прискорення переведення дослідних реакторів на низькозбагачений уран; диверсифікація процесу повернення ВЗУ; розширення кола джерел фінансування протидії розповсюдженню зброї та матеріалів масового знищення.

Огляд думок, поглядів і пропозицій був би неповним, якби ми оминули подію, яка є надзвичайно важливою для розуміння цілей конференції, відчуття атмосфери щирості та зацікавленості, що панувала в залі засідань і в кулуарах. Ідеться про спіч під час обіду на честь відкриття конференції, з яким виступив Голова Комітету із закордонних справ Парламенту Швеції пан *Урбан Алін (Urban Ahlin)*. Зміст спічу розкриває сама його назва: "Про дещо старе та дещо нове в міжнародному співробітництві у сфері нерозповсюдження". Відомий шведський політик висловив цілу низку цікавих думок. Зокрема, він вважає, що всі країни-учасниці, незалежно від того, ким вони є – донорами чи реципієнтами Глобального партнерства, передусім є бенефіціарами з погляду вигод, які вони отримують від співробітництва. Пан Алін зупинився на особливостях та проблемах повсякденної практичної діяльності у сфері нерозповсюдження: всі країни, які пропонують свою допомогу, починають із проблем, які вони самі вважають важливими; держави та організації в нашій сфері схильні розширювати коло питань, над якими вони працюють, порівняно з тим, з чого співробітництво починалося; багато організацій та агенцій – як донори, так і реципієнти – зацікавлені у продовженні певних проектів співробітництва, навіть за рахунок зниження ефективності; у міжнародному співробітництві між різними органами та агенціями – і донорами, і реципієнтами – існує значна конкуренція. З огляду на окреслені моменти, пан Алін закликав учасників бути обережними у співробітництві в сфері ядерного нерозповсюдження і уникати ситуацій, які ставлять під сумнів доцільність зроблених інвестицій. Зокрема, такі ситуації можуть виникнути, коли країна, якій надається допомога, заявляє про свої плани щодо розроблення нових систем озброєння. Далі пан Алін привернув увагу присутніх до відповідальності ядерних держав у досягненні цілей нерозповсюдження. На його думку, було б помилкою однією рукою працювати на зниження ядерних загроз, а іншою – збільшувати їх, надаючи динаміки новій гонитві озброєнь. На завершення Урбан Алін чітко сформулював ставлення своєї країни до процесів у сфері ядерного нерозповсюдження, зазначивши, що Глобальне партнерство може стати основним внеском у ДНЯЗ, але воно не повинно бути заміною ДНЯЗ, а лише доповненням до нього.



Останнє пленарне засідання завершилося оглядом проектних пропозицій та загальною дискусією учасників конференції. Під час короткого, але достатньо жвавого обміну думками, переважна більшість промовців звертала увагу на важливість цього заходу для подальшого розвитку співпраці в рамках Глобального партнерства. Декілька зарубіжних учасників відзначили високі цілі, які поставила перед собою Україна, приєднавшись до цієї ініціативи. Було порушено також питання координації дій як донорів, так і реципієнтів. Навіть попри висловлений певний скептицизм щодо можливості ефективно координувати зусилля в цій сфері (*Юха Раутіярві*, STUK, Фінляндія), всі виявили одностайність у тому, що проведена конференція є важливим кроком у напрямі практичної реалізації ідей та декларацій у зв'язку з приєднанням нашої країни до Глобального партнерства. Під час неформальних контактів та у своїх виступах і зарубіжні, і українські учасники висловлювали задоволення організаційним рівнем конференції та її попередніми результатами, за що щиро подякували її спонсорам та організаторам.



**Привітання від імені Міністра закордонних справ України Б.І. Тарасюка
учасникам Міжнародної конференції донорів „Контроль та фізична безпека
ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний
Глобального партнерства на майбутнє”
(м. Київ, 24–26 січня 2006 р.)**

Шановні учасники конференції!

Вітаю вас та організаторів цього важливого міжнародного форуму з початком його роботи.

Передусім хотів би подякувати співорганізатору цієї конференції – Шведському інспекторату з ядерної енергії за зусилля, які забезпечили належну підготовку цього заходу та сприяли залученню широкого кола учасників з різних країн.

Високий рівень представництва безперечно свідчить про значний інтерес до проблем, які розглядатимуться в ході конференції. Це дає мені право висловити впевненість у її продуктивних результатах.

Шановні учасники,

події 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку та Вашингтоні продемонстрували світові особливу небезпеку нових викликів і загроз міжнародному миру й безпеці, пов'язану з можливим набуттям зброї масового знищення терористичними угрупованнями та застосуванням ними такої зброї. Характер зазначених загроз спричинив гостру потребу в пошуку міжнародною спільнотою адекватних підходів до розв'язання проблеми розробки ефективних форм взаємодії з метою підтримання та зміцнення глобального миру і безпеки.

Саме в цьому контексті на особливу увагу заслуговує започаткована лідерами держав Групи восьми у 2002 році під час саміту у м. Кананаскіс Ініціатива „Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї масового знищення та відповідних матеріалів”. Зазначена ініціатива, поза сумнівом, має великий потенціал у частині реагування на поточні негативні тенденції у сфері ядерного нерозповсюдження та роззброєння. Україна високо оцінює зусилля, докладені провідними державами світу, щодо подальшого зміцнення всеохопної системи заходів з нерозповсюдження і відповідно поліпшення безпекового середовища у світі. Тому Україна готова сприяти подальшому розвитку Глобально партнерства.

Україна, яка відома своїм безпрецедентним внеском у справу ядерного роззброєння, є сьогодні активним учасником усіх існуючих багатосторонніх режимів нерозповсюдження зброї масового знищення і готова надалі підтримувати міжнародні зусилля, спрямовані на запобігання „розповзанню” ЗМЗ і небезпечних матеріалів.



Ініціативу „Глобальне партнерство” в Україні розглядають як сигнал, що засвідчує намір провідних держав світу нарощувати співробітництво з іншими членами міжнародної спільноти в ім'я безпечного майбутнього людства. Такий намір цілком збігається з прагненням України інтегруватися в європейський та євроатлантичний політичний, економічний і правовий простір, де суворо дотримуються режимів нерозповсюдження.

Україна приєдналася до Глобального партнерства у вересні 2004 року як країна-реципієнт допомоги і налаштована на розвиток співробітництва з питань ядерної безпеки, особливо її екологічного аспекту, важливість якого знайшла своє відображення у відповідній Заяві лідерів держав Групи восьми. У цьому контексті предметом особливої уваги в Україні є питання, пов'язані із закриттям Чорнобильської АЕС, завершенням утилізації компонентів ракетного палива. Перспективним з погляду України міг би стати розвиток співпраці в галузі прикордонного та митного контролю, основним завданням якої є забезпечення раннього виявлення та запобігання випадкам незаконного обігу матеріалів і обладнання, призначених для виготовлення зброї масового знищення.

Підтримуючи заклики держав Вісімки щодо зміцнення системи заходів з нерозповсюдження ЗМЗ, ми сподіваємося на те, що протягом ближчого часу в рамках Глобального партнерства будуть започатковані конкретні спільні проекти з Україною. У цьому зв'язку Україна надає важливого значення успішному проведенню нинішнього форуму.

Хотів би висловити щире сподівання на конструктивну роботу конференції задля досягнення конкретних результатів на користь спільної надзвичайно важливої справи.

Бажаю вам всім продуктивної роботи.



Привітання учасників міжнародної конференції

від Верховної Ради України

О. В. Тіщенко, Заступник завідуючого секретаріатом
Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, народний
депутат України III скликання

Шановні учасники конференції!

Дозвольте привітати Вас, усіх присутніх, і подякувати за увагу до важливої проблеми – забезпечення ядерної безпеки.

Верховна Рада України і, зокрема, її Комітети з питань національної безпеки і оборони та з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи надають великого значення питанням ядерної безпеки, радіаційного захисту, ядерного нерозповсюдження. Це обумовлено насамперед тим, що в останні роки перед світовим співтовариством постали нові виклики та загрози, пов'язані з проблемами незаконного обігу ядерних матеріалів, обладнання та джерел іонізуючого випромінювання, якими можуть скористатися різні терористичні організації для виготовлення ядерної зброї. Такий незаконний обіг має місце в різних частинах світу. Все це надзвичайно турбує всіх нас і змушує дбати про необхідність постійно поліпшувати використання сучасних наукових, технологічних засобів контролю в діяльності з нагляду за ядерною безпекою, радіаційним захистом, ядерним нерозповсюдженням і щодо запобігання незаконному обігу ядерних та радіоактивних матеріалів.

Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві щодо забезпечення безпеки при використанні ядерної енергії та запобігання використанню ядерних матеріалів, обладнання і технологій у воєнних цілях.

У листопаді 2005 року Верховна Рада України ратифікувала Додатковий протокол до Угоди між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. Це ще один крок в зусиллях нашої країни на шляху до ядерної безпеки.

Сьогоднішня конференція є свідченням великого інтересу міжнародної спільноти до досягнень та планів України у сфері контролю та фізичної безпеки ядерних матеріалів в Україні в рамках Глобального партнерства заради миру.

Щиро дякую організаторам міжнародної конференції – Державному комітету ядерного регулювання України, його Голові Олені Миколаївні Миколайчук, особлива подяка представникам Шведського інспекторату з ядерної енергії, заступникові керівника програми Ларсу ван Дассену, які протягом багатьох років виступають організаторами міжнародної цілісної системи ядерного нерозповсюдження, за роботу, спрямовану на розв'язання актуальних проблем ядерної безпеки.



Бажаю всім учасникам цієї конференції плідної роботи і приємного перебування в нашому прекрасному місті, незважаючи на холодну погоду.



Привітання учасникам міжнародної конференції

представника Посольства Королівства Швеції в Україні, міністра Ганса-Гуннара Адена

Пані та панове!

Від імені Міністерства закордонних справ Королівства Швеції маю честь привітати вас на цій конференції, присвяченій темі безпеки та нерозповсюдження ядерних матеріалів.

Починаючи з 1992 року, Швеція постійно реалізує проекти співробітництва з Україною. Нерозповсюдження та контроль над ядерними матеріалами є сферою, в якій співробітництво між Швецією та Україною є найтривалішим. Уже в 2003 році Швеція та Україна досягли домовленості провести конференцію з питань ядерного нерозповсюдження. Ми дуже щасливі, що ця конференція нарешті розпочалася.

Якщо ми подивимося на речі з погляду труднощів для проведення цього міжнародного заходу, то побачимо, що існує щонайменше три причини радіти тому, що ця конференція відбувається саме зараз, а не раніше.

По-перше, за минулий рік в Україні відбулося багато змін. Процес демократизації та підвищення прозорості, який триває до цього часу, сприяє поліпшенню співробітництва у сфері ядерної безпеки та співробітництва з українськими партнерами загалом.

По-друге, якщо ви бажаєте організувати конференцію, дуже важливо мати відданих партнерів. У цьому зв'язку нам дуже поталанило знайти надійних партнерів не тільки в Україні, а й у Німеччині та Фінляндії.

По-третє, нещодавно Україна приєдналася до Ініціативи „Глобальне партнерство”, започаткованої ще в 2002 році країнами Великої вісімки. Це створило міцне підґрунтя для виникнення певних зобов'язань України та багатьох інших країн, які також приєдналися до ГП. У світі існують інші ініціативи та стратегії і серед них, наприклад, згадана у вітальній промові пані Аннализи Джанелли Стратегія Європейського Союзу проти розповсюдження ЗМЗ, якій я, як представник країни – члена ЄС, надаю особливого значення.

Вважаю, що наше рамкове співробітництво насамперед є дуже міцною зброєю для подолання численних загроз. Немає сумніву, що сьогодні ми вже маємо міцне підґрунтя, але я впевнений, що протягом наступних трьох днів ми матимемо реальні результати нашої праці, а не просто вправлятимемося в риториці та обмінюватимемося приємними словами. Передусім мої очікування та очікування моїх співгромадян, які активно брали участь в організації цього заходу, пов'язані з подальшою співпрацею задля зміцнення ядерної безпеки в Україні. Сьогодні в світі, в якому зникають кордони між країнами, найнадійніша ядерна безпека для України може означати одне – позитивний розвиток ядерної безпеки в інших країнах.



Дозвольте мені додати, що саме зараз, коли триває наша конференція, Його Високоповажність прем'єр-міністр Швеції пан Йоран Перссон перебуває в Україні з офіційним візитом. Він особисто зацікавлений у політичному та економічному розвитку України, а також у зміцненні шведсько-українських відносин. Під час зустрічей із главами інших держав прем'єр-міністр завжди обговорює питання, пов'язані з нерозповсюдженням ЗМЗ. Цей візит в Україну не є винятком.

Маю велику честь, скориставшись цією нагодою, переказати найщиріші вітання Його Високоповажності та побажання успіху вашій конференції.

Прийміть, будь-ласка, і від мене особисто побажання успіху в вашій важливій роботі.

Дякую всім за увагу.



Урбан Алін,
Голова Комітету закордонних справ Парламенту Швеції

Старе і нове у сфері міжнародного співробітництва з нерозповсюдження

Промова від 24 січня 2006 р. на конференції:

“Контроль та фізична безпека ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний Глобального партнерства на майбутнє ”

Пані та панове, шановні колеги у сфері нерозповсюдження ядерної зброї!

З великим задоволенням сприймаю запрошення організаторів цієї конференції поділитися деякими особистими роздумами про наші спільні зусилля щодо надання допомоги та співробітництва у сфері нерозповсюдження ядерної зброї.

Моє перебування тут та виступ із цього приводу має дві основні причини: По-перше – це моя велика зацікавленість у добробуті та демократичному розвитку України – країни, яку я багато разів відвідував і, сподіваюся, ще неодноразово відвідаю в майбутньому. По-друге, мене спіткає дедалі більше запитань щодо нашої спільної безпеки, з яких найцікавіше – і, мабуть, найактуальніше з питань сьогодення – це ядерне нерозповсюдження та ядерна безпека. Варто лише оком кинути на КНДР, Іран та небезпеку ядерного тероризму, щоб дійти висновку, що ядерне нерозповсюдження – є важливим завданням для нас і завданням, з яким має справу міжнародна спільнота.

У Швеції ми цілком усвідомлюємо значення співпраці у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. Як ви чули сьогодні від одного мого земляка, який презентував роботу, проведenu ним у сфері ядерних гарантій, – Швеція з 1992 р. долучилася до співпраці з іншими країнами, серед яких Україна тільки-но стала незалежною державою. Отже, ми вважаємо, що маємо багаторічну традицію співпраці з іншими державами, чим дуже пишаємося. Швеція за всіма стандартами не належить до найпотужніших діячів та донорів у цій сфері, але маємо надію, що наші зусилля сприймаються добре, і ми й далі вважатимемо для себе актуальною справою допомогу іншим у розробці структур, які сприяють нерозповсюдженню.

Попри наші відносно невеликі можливості ми, на нашу думку, зробили певні висновки та можемо підсумувати певний досвід, який може бути цінним і для багатьох інших народів, окрім власне шведів. Багато з того, що я зараз скажу, я певен, уже обмірковувалося іншими. Проте я вважаю, що ця аудиторія – є саме тим місцем, де слід



у ширшому обсязі обговорити про те, що саме ми робимо, коли надаємо підтримку у сфері нерозповсюдження.

Передусім, гадаю, маємо віддати належне революційності факту існування того, що ми називаємо міжнародною співпрацею або допомогою у царині нерозповсюдження. Зазвичай, коли державам ідеться про безпеку, вони згадують про рушниці та гармати, думаючи лише про себе. Так було протягом усієї світової історії, що спричиняло накопичення озброєнь, війни та нестатки для народів і суспільств у всьому світі. Коли сьогодні ми співпрацюємо в боротьбі з розповсюдженням ядерної зброї і приїжджаємо до країн одне одного, щоб здійснювати певні зусилля – ми водночас робимо те, що є цікавито новою справою. Ми визнаємо, що «твоя безпека – це й моя безпека також», і навпаки! Між нами раптово виникають «сполучні ланки», які стають частиною об'єднавчого ланцюжка, породжуючи відчуття сусідства між нами, накладаючи на всіх нас відповідальність за себе і за інших. Це – ключова ознака, якщо вимірювати її історичним мірилом.

Початок нашої справи років із п'ятнадцять тому був навіть ще радикальнішим. Тоді, наприкінці 1991 – на початку 1992 рр., США і Радянський Союз – згодом Російська Федерація – погодилися, що поділяють відповідальність за демонтаж тисяч одиниць ядерної зброї за Договором СНО-1, підписаним США та Радянським Союзом після відповідних переговорів. Для нас була зрозумілою гонка озброєнь під час «холодної війни», а тут раптом довелося зрозуміти, що дві держави співпрацюють над ліквідацією зброї, яку кожна з них розробляла для знищення, за необхідності, іншої! Пізніше процес роззброєння почав розвиватися дедалі активніше, коли ядерні матеріали з демонтованих російських боеголовок перетворювалися на ядерне паливо. І сьогодні я чую, що це ядерне паливо дає 30% електроенергії, що виробляється на атомних станціях США. Колишня зброя таким чином перетворюється сьогодні на цивільну продукцію.

Як мовиться, розійшлися кола по воді. Сьогодні широкий загал країн та міжнародних організацій бере участь у міжнародній співпраці з нерозповсюдження – і як донори, і як реципієнти. До речі, я вважаю, що вживання термінів «донор» і «реципієнт» при обговоренні цього питання ні для кого не має бути образливим. Незалежно від того, донор ти чи реципієнт у фінансовому аспекті, коли мова йде про вигоди від співробітництва – всі ми є бенефіціарами.

Повертаючись до держав та організацій, які співпрацюють у справі міжнародної допомоги з проблематики нерозповсюдження, цікаво також зазначити, що для цієї роботи створюються дедалі потужніші інститути. Я маю на увазі Глобальне партнерство, створене влітку 2002 р. державами Великої вісімки. Зі своїм переліком пріоритетів ця Ініціатива змогла скерувати діяльність та реалізацію практичних заходів в основному в



Російській Федерації, проте сьогодні до сфери уваги Ініціативи про Глобальне партнерство входить також і Україна. Це – важливий крок уперед. З іншого боку, розширюється діапазон країн, які долучаються до ГП як донори. Швеція в червні 2003 р. заявила головуючій тоді у Великій вісімці Франції про свій намір приєднатися до Ініціативи. І все це ми робимо разом із державами, яких дедалі більше.

Цікаво зазначити, що принципи розподілу навантажень у процесі співпраці щодо посилення безпеки поширилися і на інші заходи. Можу згадати Резолюцію №1540 Ради Безпеки ООН, яка зобов'язує держави – члени ООН захистити нас від розповсюдження зброї масового знищення. Механізми Резолюції №1540 РБ ООН уможливають визначення державами переліку напрямів, де вони мають певний потенціал, яким можуть поділитися з іншими країнами, та напрямів, де вони будуть вдячні за відповідну допомогу. Подібним чином з допомогою Ініціативи щодо безпеки розповсюдження (*Proliferation Security Initiative, PSI*) запроваджуються конкретні заходи у відповідь на спонтанні загрози розповсюдження. Навіть тут від країн-учасниць очікується подання одне одному руки та врівноваження сильних та слабких місць одне одного. Що стосується конкретно ЄС, можу додати, що в 2003 р. він ухвалив Стратегію, яка містить значну низку заходів, спрямованих на контакт з іншими країнами з метою підтримати їхні зусилля щодо ліквідації ризиків розповсюдження.

Але досить про це! Зараз я хочу нагадати про кілька моментів, яких маємо бути свідомі в нашій повсякденній практичній діяльності з надання міжнародної допомоги у сфері нерозповсюдження.

По-перше, всі держави, що пропонують допомогу, починають з питань, які вважають важливими або на яких наголошують в інших контекстах. Може статися, що одна держава довго працювала над посиленням міжнародних гарантій або має багаторічну традицію роботи у сфері експортного контролю. Тоді ця держава напевне зробить наголос саме на цій тематиці, коли почне співпрацювати з іншою. В цьому немає нічого дивного: «ми робимо те, що вважаємо важливим і в чому вже неабияк тямимо».

При цьому, я хотів би поділитися **другим** спостереженням – держави та організації в нашій сфері діяльності мають тенденцію розширювати коло питань, з якими мають справу, – а отже, виходити за межі питань, з яких починали свою діяльність. Держава чи агенція може почати з діяльності, яка обмежується зміцненням фізичних бар'єрів захисту ядерних матеріалів чи установок тощо. Відтак, працюючи в цьому напрямі, вони дізнаються, що потребують уваги й суміжні напрями. Може виявитися, що контроль з боку регулюючого органу не є адекватним або що системи транспортування ядерних матеріалів на тому самому майданчику, де здійснюється співробітництво, мають недоліки. Тоді актуальним завданням стає перехід до вирішення цих питань. Коротко кажучи, можемо, мабуть, констатувати, що співпраця в одній сфері, ймовірно,

висвітлить інші речі, які також потребуватимуть уваги. Це пояснює, чому залучені держави та їхні агенції, що працюють над питаннями ГП, мають тенденцію до розширення сфер співробітництва.

Як на мене, це добра тенденція, оскільки при цьому персонал має можливість поліпшити свою компетенцію, що піде на користь тій організації, де він працює. І найголовніше – це значно поліпшує результати, які можна отримати у сфері ядерної безпеки.

По-третє, є питання, яке, на мою думку, заслуговує набагато прискіпливішої уваги. Ми маємо бути чесними та визнати, що співпраця не завжди протікає без жодних ускладнень, однією з причин яких є те, що ми називаємо «інституціональною політикою». Я маю на увазі те, що численні організації та агенції – чи то донори, чи то реципієнти – зацікавлені в продовженні відповідного проекту співробітництва. Чим довше існує проект – тим більше поїздок, тим більше добових, тим довше будуть залучені організації, які мають здійснити необхідну роботу. Гадаю, що більшості присутніх тут знайомі ситуації, коли певні особи чи організації були більше зацікавлені в тривалому й розтягнутому проекті, аніж у швидкому та ефективному. Я хочу застерегти від такого мислення в організаціях, де ви працюєте. З тієї причини, що платники податків у моїй країні, як і в усіх інших, і далі підтримуватимуть співробітництво у сфері ядерної безпеки лише в разі, якщо воно ефективне і «варте грошей, яких коштує».

По-четверте, ми маємо усвідомити один важливий, хоча й дивний факт, а саме – навіть при тому, що ми співпрацюємо у сфері ядерної безпеки, між різними відомствами фактично існує дуже велика конкуренція. Є проекти престижніші за інші, «крутіші». Якщо казати прямо, то більш престижно демонтувати ядерну бомбу, аніж марудитися з радіоактивними ізотопами в лікарні. Водночас різні установи та органи в країнах-реципієнтах змагаються за увагу донорів. А донори, впевнений, знають, як цим скористатися. Але загалом я вважаю, що всі ми маємо бути задоволені тим, що і між донорами, і між реципієнтами існує елемент конкуренції. Головне, чому це є позитивним моментом, полягає в тому, що завдяки цьому концентрується увага всіх сторін, а отже, виникає протидія тенденції розтягувати терміни реалізації проектів, про яку я вже згадував.

Чотири згадані вище питання: 1) стартовий майданчик для залучення країн-донорів до співпраці з нерозповсюдження; 2) розширення сфери діяльності, в підтримці якої зацікавлена держава; 3) зацікавленість у розтягуванні та уповільненні співпраці через сподівання отримати більше інвестицій та особистих доходів; а також 4) конкуренція між реципієнтами та між донорами за реалізацію «ласих» проектів – це ті ознаки, які нам слід визнати актуальними, оскільки, усвідомлюючи ситуацію, що склалася навколо



нас самих, ми зможемо бути більш ефективними та здатними уникнути тих ям, у яких ми опинилися б у протилежному випадку.

Питання, поставлені вище, є актуальними для багатьох з вас, хто працює у сфері практичної реалізації співробітництва з нерозповсюдження. Але є ще одне – останнє – питання, на яке мають зважити ті, хто, як і я, працюють переважно на політичному рівні. Якщо я це говорю, то – для того, щоб ви знали, що на рівні ухвалення політичних рішень слід пам'ятати про велику відповідальність. Я маю на увазі, що *у співпраці з ядерного нерозповсюдження ми маємо бути уважними, намагаючись уникати ситуацій, які підривають сенс зроблених нами інвестицій!* Я вважаю, що ми несемо відповідальність за те, щоб результатам, досягнутим у забезпеченні нашої спільної безпеки, не нашкодили наші ж такі дії, коли ми купуємо збройові системи тощо. Якщо ми не будемо уважними, платники податків, що оплачують співпрацю у сфері нерозповсюдження, скажуть: «Так, а навіщо ти оплачуєш ядерну безпеку в країні N, коли вона вочевидь має кошти на розбудову нових збройових систем? Якщо вона може собі дозволити нові збройові системи, нехай сама собі оплатить ядерну безпеку».

Цей аргумент, можливо, не зовсім влучний, але це – саме те, що думають люди, наприклад, у моїй країні. Вони не розуміють, чому ми фінансуємо безпеку за кордоном, якщо безпеці загрожують інші речі, такі як нові збройові системи. Я тут ані в жодному разі не маю на увазі, що країни не повинні мати оборонних систем і модернізувати їх, бо це нереально в будь-якому разі. Моя головна думка – оскільки ми говоримо про ядерну сферу – в тому, що держави, які мають ядерну зброю, повинні бути уважними, щоб, ліквідуючи ядерні загрози однією рукою, іншою не сприяти виникненню нових і не нагнітати нових витків гонки озброєнь. Якщо розробляються нові системи ядерних озброєнь – тоді ми йдемо в нікуди і в довгостроковій перспективі жодних ризиків не ліквідуємо. Електорат країн-донорів у своїй масі не захоче підтримувати діяльність, яка не матиме сенсу у довгостроковій перспективі. Ми маємо забезпечити постійне збільшення «чистої вартості» безпеки і зменшення числа ядерних загроз.

Швеція – як і багато інших країн, що присутні тут сьогодні, – завжди працювала над роззброєнням, так само, як ми працювали і в сфері нерозповсюдження ядерної зброї. Ми вважаємо, що ці два напрями йдуть пліч-о-пліч, і якщо ми не досягнемо успіху на одному з них, то не будемо успішними в довгостроковій перспективі й на іншому. Сподіваюся, що інші визнають цю взаємозалежність, оскільки її сформульовано також і в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї. Таким чином, ГП може бути значним внеском до ДНЯЗ. ГП призначене не замінити ДНЯЗ, а доповнити його! Якщо ми обмежимося використанням лише деяких інструментів з тих, що маємо, – ми приречені на невдачу. Лише застосувавши всі наявні інструменти, ми зможемо вийти



переможцями. А я хочу, щоб ми таки вийшли переможцями і зробили так, щоб із кожним днем світ ставав безпечнішим, захищенішим та здоровішим.



Анналаза Джанелла,
особистий представник з питань зброї масового знищення Верховного представника ЄС
з питань зовнішньої політики та безпеки Хав'єра Солани

**Промова на відкритті Міжнародної конференції «Контроль та фізична безпека
ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний
Глобального партнерства на майбутнє », 24-26 січня 2006 р.**

*Європейська стратегія безпеки та Європейська стратегія боротьби з
розповсюдженням*

Ухвалення Євросоюзом у 2003 р. Стратегії щодо ЗМЗ, разом зі Стратегією безпеки ЄС, було поворотним пунктом у розбудові Спільної зовнішньої політики та політики безпеки: вперше в Європі дві ядерні держави, інші країни НАТО, два члени Коаліції нового порядку денного та інші держави – не члени НАТО – всі разом підтримали спільний підхід до нерозповсюдження ЗМЗ.

Поставши у 2003 р. перед загрозою масштабних терористичних атак після 11 вересня 2001 р. та з огляду на неспроможність ЄС визначити спільний підхід до іракської проблеми, держави – члени ЄС вирішили сформулювати спільну стратегію: далекоглядну, узгоджену та багатовимірну, яка стала результатом колективних зусиль.

Ефективна багатосторонність та превентивне втручання

Стратегія базується на принципі ефективної багатосторонності, яка означає, що основна увага приділяється запобіганню та співпраці. Ми визначаємо запобігання як "превентивне втручання": ЄС готовий відреагувати на складні ситуації і, якщо необхідно, вжити примусових заходів відповідно до Статуту ООН та міжнародного права. Але це – на крайній випадок. Превентивне втручання має починатися набагато раніше, оскільки дії до початку кризи, націлені на глибинні причини розповсюдження, є більш доцільними, аніж застосування правил, коли вже може бути занадто пізно.

У стратегії визнається необхідність міжнародної співпраці для ефективної боротьби з розповсюдженням ЗМЗ. Ізольована держава не може самотужки вирішити цю проблему. ЄС ухвалив низку спільних заяв та відповідних планів здійснення заходів щодо нерозповсюдження зі США, Японією та Китаєм. Своєю зацікавленістю у такій заяві виказала й Росія.

Реагування на основні загрози розповсюдження



У своїй стратегії, ухваленій у 2003 р., ЄС чітко визначив два головні аспекти загрози розповсюдження:

- а) окремі держави не полишають спроб розробити ЗМЗ та засоби їх доставки, порушуючи свої зобов'язання щодо нерозповсюдження чи зовнішні режими нерозповсюдження;
- б) ризик захоплення терористами хімічних, біологічних, радіоактивних матеріалів або матеріалів, що розщеплюються, та засобів їх доставки.

Аби відреагувати на обидві загрози превентивним шляхом, ми маємо всіляко сприяти універсалізації багатосторонніх інструментів, посиленню контролю та захисту "чутливих" матеріалів та обладнання, зміцненню механізмів експортного контролю.

ЄС, спираючись на свою Стратегію щодо ЗМЗ, вирішує ці проблемні питання шляхом співпраці з іншими своїми партнерами та міжнародними організаціями, такими як МАГАТЕ та ОЗХЗ, що підвищує ефективність результатів.

Декілька прикладів, особливо актуальних для ядерної сфери:

1. Універсалізація Додаткового протоколу МАГАТЕ

Стратегія ЄС щодо ЗМЗ підтримує універсалізацію Додаткового протоколу МАГАТЕ, який разом з угодами про всеосяжні гарантії репрезентує сьгоднішній стандарт гарантій МАГАТЕ. Через МАГАТЕ ЄС надає законодавчу підтримку імплементації Додаткового протоколу. Україна, перебуваючи, як я розумію, у процесі ратифікації Додаткового протоколу – у переліку потенціальних бенефіціарів такої допомоги (Україна в листопаді 2005 р. вже ратифікувала цей документ. – *Ред.*).

2. Допомога ЄС у справі посилення фізичної ядерної безпеки

Ризик ядерного тероризму, тобто можливого використання терористами ядерних та радіоактивних матеріалів у створенні "брудної бомби", дедалі зростає і тому має бути віднесений до найпріоритетніших проблем. Таким чином, захист і контроль навіть незначних кількостей ядерних матеріалів та радіоактивних джерел має посідати першорядне місце в нашій роботі.

На цей час міністри закордонних справ ЄС ухвалили два напрями спільних дій у рамках Ради на підтримку діяльності МАГАТЕ, яка здійснюється завдяки Фонду ядерної безпеки з метою запобігання актам ядерного тероризму. Перший напрям спільних дій,



ухвалений у травні 2004 р., реалізується вже понад рік, що посприяло поліпшенню ситуації з фізичною ядерною безпекою в деяких балканських, кавказьких та центральноазійських країнах.

Якщо конкретніше, то цей напрям включає такі сфери уваги:

- (1) поліпшення фізичного захисту ядерних об'єктів;
- (2) посилення захисту та контролю ядерних та радіоактивних матеріалів сільськогосподарського, промислового та медичного призначення;
- (3) допомога державам у здійсненні заходів проти незаконного обігу ядерних та радіоактивних матеріалів.

Другий напрям спільних дій, ухвалений у липні 2005 р., додав північноафриканські та середземноморські країни до географічного спектру країн, яким надаватиметься допомога, починаючи з січня 2006 р.

3. Допомога ЄС у сфері експортного контролю

Ефективний експортний контроль є стрижневим елементом запобігання розповсюдженню „чутливих” активів – обладнання, матеріалів та технологій, а також боротьби із загрозою державного розповсюдження та тероризму. Згідно зі Стратегією ЄС щодо ЗМЗ, надання допомоги у сфері експортного контролю є важливим завданням, щодо якого вже вжито перші заходи, наприклад, у січні 2006 р. спільно з органами влади КНР було організовано семінар з питань експортного контролю, після якого надаватиметься) цільова допомога в рамках проекту ЄС, фінансованого Європарламентом (Пілотний проект – 2005). Крім того, допомога надаватиметься Балканам у рамках Планів здійснення заходів Політики нового сусідства.

23 січня 2006 р. відбулася організована спільно ЄС та Україною спеціальна нарада з питань експортного контролю товарів подвійного призначення, що мала на меті обмін нашим досвідом у цій важливій сфері. Я переконана, що це – лише початок подальшої більш інтенсивної співпраці.

4. Програма Глобального партнерства Великої вісімки

ЄС є важливим донором Програми Глобального партнерства Великої вісімки. Окрім національних внесків, що їх роблять наші держави-члени, значні внески також надавалися в рамках програми TACIS з метою підвищення рівня ядерної безпеки у новостворених незалежних державах. До того ж, у листопаді 2004 р., Рада ухвалила План спільних дій з посилення фізичного захисту ядерного об'єкта в Російській Федерації.



Фінансову підтримку отримує також Український науково-технічний центр (УНТЦ) у м. Києві, де вчені, які в минулому займалися дослідженнями та розробками у сфері ЗМЗ, нині застосовують свої знання у менш чутливих сферах.

Що ж до України, то ЄС бере участь в обговореннях щодо покриття витрат на будівельні роботи на об'єкті "Укриття" Чорнобильської АЕС.

5. Подальше співробітництво між ЄС та Україною

Співробітництво між ЄС та Україною під егідою Глобального партнерства Великої вісімки триватиме. Мало того, 23 січня я мала зустріч із представниками МОЗ України, де почула попередні думки щодо проекту фізичного захисту біологічних лабораторій. Це – той напрям, на якому ЄС налаштований розпочати активні дії.

ЄС готовий дати відповідь на виклики щодо розповсюдження ЗМЗ. При цьому, попри всю свою значущість, співпраця з питання нерозповсюдження ЗМЗ лише один із важливих елементів набагато ширших взаємин між Україною та ЄС, які продовжують розвиватися.

ПІДСУМКОВИЙ ОГЛЯД СПІВРОБІТНИЦТВА
У СФЕРІ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА ЗМЕНШЕННЯ ЗАГРОЗИ
МІЖ СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ І УКРАЇНОЮ

*“Контроль та фізична безпека ядерних матеріалів в Україні:
попередні досягнення та порядок денний
Глобального партнерства на майбутнє»*

24–26 січня 2006 р.

Київ, Україна

Сполучені Штати радо користуються можливістю поділитися з учасниками конференції “Контроль та фізична безпека ядерних матеріалів в Україні: попередні досягнення та порядок денний Глобального партнерства на майбутнє” інформацією про діяльність в Україні, яку спонсорує США. Вже понад десять років Сполучені Штати і Україна продуктивно співпрацюють у справі запобігання розповсюдженню зброї масового знищення (ЗМЗ) та об’єднують зусилля щодо перешкоджання придбанню чи розробкам ЗМЗ терористами або державами, які їх підтримують. Ця спільна діяльність, здійснювана з червня 2002 р., вважається внеском США до Ініціативи „Глобальне партнерство”.

Ця доповідь – про поточну діяльність США в Україні в рамках Глобального партнерства, а також про дві програми надання допомоги у правоохоронній сфері щодо запобігання незаконному обігу ЗМЗ та відповідних матеріалів. Незважаючи на те, що ця конференція зосереджена на питаннях співробітництва з проблематики ядерної безпеки та радіоактивних джерел, – у цьому документі розглянуто **всі** напрямки діяльності в рамках Глобального партнерства, в т.ч. програми, які стосуються проблем розповсюдження біологічної та хімічної зброї, та програми переорієнтації діяльності колишніх науковців, що працювали над створенням озброєнь.

Сполучені Штати раді можливості поділитися з посадовцями всіх країн, де розглядається можливість участі у проєктах співробітництва з Україною в рамках Глобального партнерства, більш детальною інформацією та досвідом реалізації таких проєктів. Слід також підкреслити важливість обміну цією інформацією на ранній стадії з метою поліпшення координації діяльності за відповідними програмами, в т.ч. для запобігання дублюванню та конфліктам інтересів, а також для зосередження уваги на пріоритетних питаннях.

Програми, які реалізує Держдепартамент США

Програма забезпечення експортного контролю та безпеки кордонів (*Export Control and Related Border Security Program – EXBS*) безпосередньо відповідає цілям України щодо посилення експортного контролю та прикордонної безпеки. Програму EXBS веде Офіс з питань співробітництва у сфері експортного контролю (*The Office of Export Control Cooperation, ISN/ECC*), включаючи фінансування певних товарів та послуг, які надаються за програмами інших урядових органів США (які згадуються нижче). ISN/ECC головує в міжвідомчій робочій групі та утримує радника у справах програми EXBS та відповідний персонал при Посольстві США в Україні для реалізації EXBS та іншої допомоги США з проблематики нерозповсюдження та експортного контролю, а також координації діяльності у зв'язку з програмами, фінансованими іншими країнами.

Загальними цілями програми EXBS є: приведення національних систем експортного контролю у відповідність до міжнародних стандартів; сприяння укладенню двосторонніх та багатосторонніх угод про обмін інформацією; поліпшення можливостей щодо діяльності з ліцензування; розширення можливостей правоохоронної діяльності. Завдяки співпраці в рамках EXBS в Україні створено нове комплексне законодавство у сфері експортного контролю, відповідні українські урядові органи забезпечено необхідним обладнанням, організовано навчання персоналу. Значне збільшення фінансування EXBS у 2005 р. дало можливість забезпечити Україну основним обладнанням для інспекційних перевірок, зокрема системами для виявлення контрабанди, обладнанням для виявлення радіаційного випромінення та іншим обладнанням неутручального обстеження. В Одесі завдяки EXBS встановлено систему перевірки транспортних засобів і вантажів (VACIS), яка включає рентгенівську апаратуру для потреб порту. Крім того, у рамках програми – зважаючи на антикорупційну налаштованість українського уряду – ініційовано курс навчання з розпізнавання корупційних явищ.

Фонд нерозповсюдження та роззброєння (*Nonproliferation and Disarmament Fund, NDF*) – це фонд коштів на непередбачені витрати, який фінансує зусилля, спрямовані на ліквідацію, нейтралізацію або запобігання розповсюдженню ядерної, біологічної та хімічної зброї, систем її доставки та відповідних чутливих матеріалів, або на обмеження розповсюдження передових систем звичайного озброєння. У 2004 р. NDF надав фінансову допомогу Державному комітетові ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) у створенні інвентарного реєстру для забезпечення збереженості радіоактивних джерел, а також у створенні регіональних офісів. Комплексна база даних на основі інформаційної системи регулюючого органу (*Regulatory Authority Information System, RAIS*) МАГАТЕ допоможе українській владі запобігати обігу



„покинутих” та безконтрольних вихідних радіоактивних джерел. NDF надав також копії програмного забезпечення з експортного ліцензування та експертизи.

Програма підтримки наукових центрів (*Science Centers Program*), яку реалізовує Офіс спільного зменшення загрози (*Office of Cooperative Threat Reduction, ISN/CTR*), підтримує дослідницькі проекти переорієнтації колишніх радянських фахівців зі ЗМЗ на постійну цивільну роботу, користуючись можливостями Українського науково-технічного центру (УНТЦ) в Києві (ця програма підтримує також Міжнародний науково-технологічний центр із головним офісом у Москві). Підтримку УНТЦ, цій багатосторонній міжурядовій організації, надають також Євросоюз та Канада. Іншими його членами, окрім України, є Азербайджан, Грузія, Молдова та Узбекистан. Програма націлена на допомогу колишнім науковцям – фахівцям зі ЗМЗ – у створенні самостійних науково-дослідних організацій, спроможних успішно конкурувати в глобальних наукових та бізнесових колах, та на сприяння прозорості. Американські ресурси призначені для навчання колишніх науковців у сфері ЗМЗ основам бізнесу, таким як маркетинг та захист прав інтелектуальної власності. У 2005 р. США виділили близько \$1,3 мільйона на 13 дослідницьких проектів УНТЦ.

Сполучені Штати підтримують новаторські Ініціативи щодо цільових досліджень (ІЦД), розпочатих минулого року Національною академією наук України (НАНУ) та УНТЦ. НАНУ, за фінансової підтримки з боку Канади, ЄС та США, виділила \$500 000 на фінансування п'яти особливо цікавих напрямів в Україні: біотехнології, нанотехнології, інформаційні технології, екологічні технології та промислові технології. ІЦД – це перші приклади спільного фінансування проектів наукових центрів, що знаменує важливий поворот до іншої стадії партнерства. У 2006 р. НАНУ та згадані сторони мають намір і далі підтримувати ІЦД, на що планують надати додаткове фінансування в розмірі \$850 000.

Програма біохімічної переорієнтації (*Bio-Chem Redirect Program, BCR*) – згідно з нею США докладають зусиль щодо залучення вчених, які мають досвід роботи з хімічною та біологічною зброєю. Здійснювана під керівництвом ISN/CTR, ця програма підтримує дослідницькі проекти в рамках співпраці українських міністерств та інститутів з відомствами США, включаючи Департамент охорони здоров'я та соціального забезпечення США (*U.S. Department of Health and Human Services, HHS*), Міністерство сільськогосподарства США (*U.S. Department of Agriculture, USDA*), та Агентство з охорони навколишнього середовища США (*U.S. Environmental Protection Agency, EPA*). BCR послуговується експертним потенціалом науковців США з національних інститутів охорони здоров'я, центрів контролю та запобігання захворюванням, Адміністрації у справах харчових продуктів та ліків, Служби сільськогосподарських досліджень та регіональних лабораторій EPA. Прикладом поточних проектів в Україні є підтримка



пошуку можливостей для “знайомства” науковців київських Інституту органічної хімії та Інституту органічної хімії та нафтохімії з комерційними підприємствами. Окрім цього, до науково-дослідного проекту з проблематики пестицидів, що вийшли з ужитку, залучено хімічні заклади за сприяння Міністерства охорони навколишнього середовища у співробітництві з EPA. USDA активно вивчає можливості реалізації в Україні проектів, що стосуються ветеринарних закладів та здоров’я тварин. Сполучені Штати заохочують біологічні заклади надавати проектні пропозиції УНТЦ, зокрема у сфері регіональних проблем здоров’я населення.

Біопромислова ініціатива (*BioIndustry Initiative, BII*) зорієнтована на конверсію колишніх радянських великих об’єктів біологічного виробництва. Окрім цього, ВІ підтримує науково-дослідну діяльність з розробки ліків та вакцин. Проекти ВІ реалізуються через УНТЦ, Фундацію цивільних досліджень та розробок (CRDF) і Центр інтегрованої медицини та інноваційних технологій (СІМІТ). ВІ приєдналася до УНТЦ як партнерська програма, фінансувавши виділення через УНТЦ перших грантів у грудні 2005 р.

Бюро з питань міжнародного наркобізнесу та правоохоронних заходів (INL) – Програма трансформації Державної прикордонної служби (ДПС) спрямована на перетворення ДПС з воєнізованої силової структури, що комплектується з призовників, на цивільне правоохоронне відомство, яке складається цілковито з професійного персоналу та відповідає європейським нормам та стандартам. Програма має два напрями: перший – посилення ДПС через надання їй допомоги в навчальній підготовці співробітників та розробці навчального плану; другий – фінансується спільним коштом з програмою TACIS Євросоюзу з метою сприяння ухваленню SBGS до грудня 2007 р. базового плану ЄС щодо навчання прикордонної охорони на її навчальних об’єктах, а також щодо модернізації фізичних структур на об’єктах та тренувальних полігонів і навчального обладнання. В рамках окремої програми INL допомагає Міжвідомчій комісії з питань реформування правоохоронних органів РНБОУ у розробці плану комплексної структурної реформи української правоохоронної системи, в т.ч. щодо майбутнього місця ДПС у загальній структурі.

Програми, які здійснює Міністерство енергетики США

Програма захисту, контролю та обліку матеріалів (MPC&A) працює на запрошення країн і зосереджена на проектуванні та оновленні обладнання у сфері безпеки та на посиленні засобів фізичного захисту на ядерних установках на основі стандартів МАГАТЕ. До цього діяльність в Україні зосереджувалась на ядерних матеріалах „групи ризику”, зазвичай високозбагаченого урану (ВУ), що зберігався на майданчиках



дослідницьких реакторів, на модернізації систем фізичної безпеки об'єктах у Харкові, Києві та Севастополі та на організації навчання для відповідальних посадовців. Програма MPC&A фінансувала створення Навчального центру з фізичного захисту, обліку та контролю ядерних матеріалів ім. Дж. Кузьмича (НЦДК), міжнародного навчального центру в Києві. В поточних планах – подальша співпраця з Україною над розробкою методики забезпечення надійної безпеки практичної діяльності та культури безпеки через розвиток навчання та нормативної бази.

Ініціатива щодо глобального зменшення загрози (*Global Threat Reduction Initiative, GTRI*). Основні її напрями – ідентифікація, забезпечення фізичної безпеки, оперативне вилучення та/або сприяння утилізації уразливих ядерних та інших радіоактивних матеріалів „групи ризику” по всьому світові, які становлять загрозу США та міжнародній спільноті.

Програма скорочення рівня збагаченості урану для дослідницьких та експериментальних реакторів (*Reduced Enrichment for Research and Test Reactors, RERTR*) GTRI працює над скороченням кількості або ліквідацією високозбагаченого урану (ВУ), підтримуючи перехід дослідницьких та експериментальних реакторів у севастопольському та київському інститутах на використання низькозбагаченого урану (НУ). В рамках **Програми повернення російського реакторного палива (*Russian Research Reactor Fuel Return, RRRFR*)**, свіже паливо із ВУ, яке є на цих об'єктах, буде повернено до Росії вже цього року.

Міжнародна програма зменшення радіаційної загрози (*International Radiological Threat Reduction, IRTR*) працює в Україні з метою оцінити фізичну безпеку проблемних радіоактивних матеріалів, які можуть бути уразливими щодо крадіжки чи переключення на військові цілі, та якнайскорішого підвищення фізичної безпеки таких матеріалів. Співпраця з Україною включає модернізацію засобів фізичної безпеки онкологічних клінік. Програма продовжуватиме модернізувати майданчики підприємства „Радон” (сховища радіаційних відходів); США співпрацюють з Україною над визначенням об'єктів-кандидатів, на яких перебувають уразливі радіоактивні джерела. Окрім цього, програма IRTR у співпраці з МАГАТЕ та Інтерполом допомагає Україні виявляти радіоактивні джерела, здійснюючи навчальну підготовку та оснащення спеціалізованих бригад і персоналу правоохоронних органів.

Програма міжнародного експортного контролю щодо нерозповсюдження (*International Nonproliferation Export Control Program, INECP*) підтримує діяльність щодо ліцензування головних ядерних інститутів України: Інституту ядерних досліджень (ІЯД) та ННЦ "Харківський фізико-технічний інститут». Крім того, надає підтримку Системі ліцензійної експертизи ядерного експорту (*Nuclear Export License Review System, NELRS*), а саме забезпечує комп'ютеризовану систему для технічної оцінки ліцензійних



заявок. За фінансування, отриманого від EXBS, за програмою INECP також було проведено навчання з ідентифікації товарів, організоване для персоналу митних органів з метою розширити їхні можливості щодо ідентифікації та виявлення нетрадиційних та чутливих вантажів. Віднедавна це навчання включено до навчального плану Академії митної служби як складник програми регулярної переатестації інспекторів митниці.

Програма другої лінії оборони (*Second Line of Defense, SLD*) передбачає сприяння фізичній безпеці сухопутних кордонів, морських портів та аеропортів з метою запобігання незаконному обігу ядерних та радіаційних матеріалів чи обладнання шляхом надання обладнання для виявлення радіаційного випромінювання та проведення відповідного навчання. В попередні роки в рамках SLD Прикордонній службі України було надано ручні дозиметри та проведено відповідне навчання, а для обстеження вантажів у морських портах – датчики радіації та митне навчання. У 2005 р. за програмою SLD було здійснено комплексну оцінку 70 українських прикордонних портів ввезення. У відповідь на потреби, визначені за результатами цієї оцінки, США планують поетапно – протягом наступних двох років – установити на ключових пунктах перетину кордону портальні монітори та надати базовий пакет із навчальної підготовки персоналу та підтримки техобслуговування обладнання. Перший етап навчання включає курс із виявлення радіаційного випромінювання на об'єкті HAMMER Національної лабораторії *Pacific Northwest National Laboratory (PNNL)* у м. Ричленд, штат Вашингтон; внутрішньодержавне навчання на тему використання та обслуговування портальних моніторів; контрольне навчання. Крім цього, Відділ сталого розвитку SLD (*Sustainability Division*) забезпечує технічну підтримку наданого раніше обладнання з виявлення радіації протягом усього терміну його експлуатації. Ця робота частково фінансується за програмою EXBS і поширюється на обладнання, надане EXBS та з інших джерел.

Програма ініціатив щодо запобігання розповсюдженню (*Initiatives for Proliferation Prevention, IPP*) залучає колишніх радянських учених-зброярів в Україні до проектів прикладних досліджень, які добираються відповідно до їхніх комерційних можливостей. Під технічним наглядом національних лабораторій Міністерства енергетики українські вчені працюють над розробкою нових цивільних сфер застосування оборонних технологій у співпраці з американськими промисловими партнерами, зацікавленими у комерціалізації результатів проектів. IPP фінансувала проекти на ключових об'єктах, успадкованих Україною від ВПК колишнього Радянського Союзу, таких як "Харківський фізико-технічний інститут", Державне конструкторське бюро "Південне" та Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона. В рамках успішних проектів за програмою IPP налагоджено партнерські зв'язки між українськими науковими колективами та низкою солідних американських фірм, у т.ч. компаніями *United Technologies* та *General Electric*.



Програми, які здійснює Міністерство оборони США, програми спільного зменшення загрози (Cooperative Threat Reduction Programs)

Ініціатива щодо запобігання розповсюдженню зброї масового знищення (*Weapons of Mass Destruction Proliferation Prevention Initiative, WMD-PPI*) передбачає співпрацю з Україною над реалізацією двох значних проектів. Перший стосується розширення можливостей України щодо виявлення та інтердикції потенційної ЗМЗ та відповідних матеріалів на її кордоні з Молдовою. Агентство у справах зменшення ризиків Міноборони США (*Defense Threat Reduction Agency, DTRA*) у співробітництві з Мінекономіки України працює з Державною прикордонною службою (ДПС), включаючи Морську охорону та Державну митну службу. Коли цей проект та додаткові програми Міненергетики будуть завершені, ДПС буде здатна контролювати на предмет наявності ЗМЗ приблизно 90–95% усіх транспортних потоків через українські порти ввезення на молдово-придністровському кордоні. Морський проект, реалізацію якого здійснює також і DTRA, забезпечить комплексні можливості виявлення та інтердикції ЗМЗ у берегових водах та ключових портах Чорного та Азовського морів. Після затвердження проекту в жовтні 2005 р., на цьому етапі триває попередня оцінка потреб. DTRA має офіс у Києві.

Програма ліквідації стратегічної ядерної зброї (*Strategic Nuclear Arms Elimination, SNAE*) передбачає співпрацю Міноборони США з Україною у ліквідації бомбардувальників з ядерним потенціалом та ракет класу „повітря-земля” (ПЗ). Проект ліквідації ПЗ передбачає ліквідацію 44 важких бомбардувальників Ту-22, 346 авіаційних крилатих ракет Х-22 та 6 далекої дії протичовнових літаків Ту-142. Міноборони США продовжує надавати допомогу в знищенні споряджених корпусів двигунів (СКД) ракет РС-22, але методу утилізації палива в корпусах ще не узгоджено.

Програма ліквідації інфраструктури масового знищення (*Weapons of Mass Destruction Infrastructure Elimination Program, WMDIE*). Згідно з нею триває співробітництво між США та Україною щодо ліквідації інфраструктури майданчиків ядерних сховищ для запобігання розповсюдженню відповідних проектних даних, матеріалів, обладнання та технологій.

Програма запобігання розповсюдженню біологічної зброї (*Biological Weapons Proliferation Prevention, BWPP*) націлена на забезпечення можливостей України оперативно виявляти та реагувати на епідемії; на посилення біологічної безпеки патогенів та підтримку науково-дослідної діяльності українських наукових закладів.

Міжнародна програма боротьби з розповсюдженням (*International Counterproliferation Program, ICP*) залучає до співпраці три урядові відомства США – Міноборони, Федеральне бюро розслідувань та Митну службу – щодо організації навчання з виявлення ЗМЗ для прикордонників та персоналу силових відомств.

Програма, яку здійснює Міністерство внутрішньої безпеки США

Програма митного та прикордонного захисту (*Customs and Border Protection, CBP*) передбачає навчання та підвищення кваліфікації з інтердикції для українських прикордонних та митних служб як у США, так і в Україні, за фінансової підтримки EXBS.

Берегова охорона Сполучених Штатів (*United States Coast Guard, USCG*), за фінансової підтримки EXBS, на початку 2004 р. здійснила оцінку потреб морської служби в Україні, після чого розробила план навчання та оснащення Державної прикордонної служби України, чим забезпечила „дорожню карту” для подальшої допомоги. В рамках USCG для службовців морської охорони США організовано навчання в Україні, а українські офіцери пройшли в США міжнародний курс офіцера морської охорони.

Програми, які здійснює Комісія ядерного регулювання США (*Nuclear Regulatory Commission, NRC*)

NRC співпрацює з Державним комітетом ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) над розширенням можливостей Держатомрегулювання. NRC підтримує роботу Держатомрегулювання з видачі ліцензій на експлуатацію трьох пілотних ядерних енергоблоків та щодо завершення створення нового центру аварійного реагування Держатомрегулювання. NRC також підтримує зусилля Держатомрегулювання щодо приведення української регуляторної інфраструктури у відповідність до стандартів МАГАТЕ.

Міністерство торгівлі США (U.S. Department of Commerce, DOC)

Управління міжнародних програм (*Office of International Programs, OIP*), отримуючи фінансування від програми EXBS, підтримує посилення систем експортного контролю на таких важливих напрямках: розробка нормативно-правової бази; автоматизація програм; процедура та практика ліцензування; правозастосування та налагодження



контактів між урядом та промисловістю. Співпраця з Україною включає пропозицію провести навчальні курси з систем внутрішньофірмового контролю для підприємств, з ідентифікації товарів для працівників Державної митної служби України та семінарів стосовно національних контрольних списків для посадовців у сфері ліцензування.



**Теро Вар'йоранта , директор
Юха Раутіярві , старший радник
Орган ядерної та радіаційної безпеки Фінляндії (STUK),
Гельсінкі, Фінляндія**

**Забезпечення відповідності цілям нерозповсюдження.
Зростаюча роль національної системи гарантій**

АНОТАЦІЯ

У статті насамперед розглянуто, як глобальні проблеми гарантій нерозповсюдження ядерної зброї та безпеки змінюються та відбиваються в наших національних системах, причому успіх залежить не лише від досконалості відповідного обладнання, а й від довіри та впевненості. Йде мова про те, що глобальний попит на електроенергію, який швидко зростає, високі ціни на нафту та природний газ – поряд із проблемами безпеки їхнього постачання, – початок дії Кіотського протоколу зробили ядерну енергетику не лише конкурентоспроможною, а й привабливою альтернативою у наповненні національного енергетичного «кошика». Далі у статті приділено увагу окремим проблемам та можливостям у сфері глобальної безпеки та гарантій, у тому числі багатостороннім підходам до забезпечення мирного використання ядерної енергії, а також питанням ядерного та радіаційного тероризму, подано описову характеристику різних функцій та результатів застосування національної системи гарантій з погляду Фінляндії, після чого зроблено відповідний висновок, що ті національні системи гарантій, які добре функціонують, стають життєво важливим чинником успіху в нормалізації глобального «клімату» навколо гарантій та відповідної безпеки для населення.

ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ ЗМІНЮЮТЬСЯ

15 років тому скінчилася холодна війна. На той час із цим драматичним історичним моментом пов'язувалися великі надії. Ядерне стримування, сподівалися, відходить у минуле завдяки прагматичним крокам ядерних держав у сфері роззброєння. Від членів міжнародної спільноти очікувалося вжиття щодо таких країн, як Північна Корея та Ірак ефективних заходів з нерозповсюдження, націлених на вирішення проблем, спричинених зброєю масового знищення, та послаблення зростаючої напруги.

Ці сподівання не справилися повною мірою, а чинники небезпеки все ще мають загрозливі масштаби. Бачення світом подій останнього часу дуже чітко відбилося у



присудженні Нобелівської премії миру МАГАТЕ і його Генеральному директорові та в обґрунтуванні цього рішення: «загроза, яку становить ядерна зброя, знову зростає», «зусилля щодо роззброєння, здається, зайшли у глухий кут», «існує небезпека, що ядерна зброя виявиться не тільки в держав, а й у терористичних угруповань». При цьому «ядерна енергія знову бачиться такою, що відіграє дедалі значнішу роль» та «...обумовлює зростаючу важливість активного неприйняття ядерної зброї в наш час». Виклики безпеці змінилися за своєю природою та масштабами.

Режими забезпечення ядерної безпеки та гарантій – це не ті справи, які здійснюються однією державою ізольовано від інших заходів безпеки, необхідних для добробуту людей у різних регіонах світу. Роль ядерної енергії визначається міркуваннями політичної, економічної, соціальної та воєнної безпеки. Режими ядерної безпеки і гарантій та їх імплементація націлені на ефективне реагування на будь-яку фактичну або гіпотетичну загрозу при вможливленні мирного використання ядерної енергії.

ЯДЕРНЕ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА РОЗЗБРОЄННЯ – УМОВИ МИРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГІЇ

Мирне використання ядерної енергії розуміється як таке, що залежить від успіху зусиль щодо ядерного роззброєння та нерозповсюдження. Україна своєчасно та сміливо відреагувала на бажання спільноти та існуючі загрози, вже на початку 1990-х відмовившись від статусу ядерної держави. Ядерна держава Росія сприяла цьому і вможливила поширення системи гарантій Міжнародного агентства з атомної енергії на Україну як без'ядерну державу. Цей внесок у мирне використання ядерної енергії є загально визнаним.

Таке розуміння перетворилося на різноманітні зобов'язання, взяті на себе сторонами на конференціях із розгляду дії ДНЯЗ у 1995 та 2000 рр. Цьогорічна 7 Міжнародна конференція з розгляду дії ДНЯЗ, яка відбулася в Нью-Йорку в травні 2005 р., на думку широкого загалу, вважається невдалою, оскільки на ній не вдалося обговорити жодного зі значних питань порядку денного. З іншого боку, історичні події та їхні наслідки не обов'язково підлаштовуватимуться під наші п'ятирічні плани! Наступна конференція 2010 року, сподіваємося, засвідчить прогрес, досягнутий на всіх цих трьох напрямках. Ці надії можуть справдитися завдяки постійній концентрації уваги та зусиль на імплементації поточних зобов'язань.

Чи виграла Україна від того, що вона зробила для членів міжнародної спільноти – це справедливе запитання. А що ще можна було б зробити понад те, що зроблено? Як ми можемо забезпечити своєчасне просування вперед? Перешкоди на шляху прогресу один



з експертів з ядерного роззброєння, який брав участь у конференції з розгляду дії ДНЯЗ, сформулював так: «Нам бракує впевненості!». Надійність необхідних методів, обладнання та процедур загалом є підтвердженим фактом. А рівень довіри між зацікавленими сторонами та партнерами? В цьому є певні сумніви, а без упевненості та довіри неможливо просуватися вперед до практичного успіху. Вирішити цю проблему – означає зробити так, щоб будь-яка діяльність стосовно контролю в ядерній сфері і, звичайно, співробітництво в усіх справах, що стосуються безпеки та гарантій, ішли пліч-о-пліч з ефективним процесом формування довіри. Це – саме те, здійснення чого ми очікуємо від нашої конференції в січні 2006 р.!

ПОТОЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ МИРНОГО ВИКОРИСТАННЯ Є БАГАТООБІЦЯЮЧИМИ

Глобальний попит на електроенергію, який швидко зростає, високі ціни на нафту та природний газ – поряд із проблемами безпеки їхнього постачання, – початок дії Кіотського протоколу зробили ядерну енергетику не лише конкурентоспроможною, а й привабливою альтернативою у наповненні національного енергетичного «кошика». У країнах ОЕСР на початку 2005 р. Налічувалося 352 діючі атомні електростанції, вісім будувалося, 19 енергоблоків було остаточно затверджено до будівництва. Навіть з урахуванням того, що протягом наступних 5 років мають бути зупинені 11 енергоблоків, частка ядерної енергетики у виробництві електроенергії дедалі зростає. Ця статистика вказує на добрі перспективи. Щоб перетворити її на показники сталого прогресу, потрібна довіра, яка базується на випробуваних підходах та партнерствах.

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ (БНП) ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРНОГО ВИКОРИСТАННЯ

З червня 2004 р. по лютий 2005 р. міжнародна група експертів оцінювала можливі багатосторонні підходи до паливного циклу цивільного призначення (див. INFCIRC/260, 22 лютого 2005 р.). У процесі розгляду домінували питання щодо гарантій нерозповсюдження ядерної зброї та гарантій постачання і надання послуг.

Найреалістичніші сценарії майбутнього використання ядерної енергії в світі полягають у тому, що зросте попит на збагачений уран і виникне потреба в нарощуванні збагачувальних потужностей. Стара газодифузна технологія поступово заміниться більш економічною газоцентрифузною. На кінцевому етапі паливного циклу вже є попит на додаткові потужності довготермінового зберігання відпрацьованого палива та бажання деяких країн експортувати своє відпрацьоване паливо для остаточної утилізації на відповідному централізованому міжнародному об'єкті.



У своїх міркуваннях група експертів дійшла висновку, що завдання посилення гарантій нерозповсюдження – при збереженні гарантій постачання та надання послуг – можна вирішити завдяки комплексу поступово запроваджуваних багатосторонніх підходів: 1) посилення існуючих маркер-механізмів – таких як пропозиції щодо оренди та повернення палива, комерційні пропозиції щодо зберігання та утилізації відпрацьованого палива, комерційні банки палива тощо; 2) надання надійних гарантій міжнародних поставок – наприклад, гарантії МАГАТЕ як адміністратора банку палива; 3) добровільне перетворення наявних установок на багатонаціональні підприємства, які працюють у рамках установлених БНП; 4) створення багатонаціональних та регіональних БНП для нових установок на основі спільної власності, зокрема, у сфері збагачення, переробки, зберігання та захоронення відпрацьованого палива.

Діяльність щодо розгляду запровадження багатонаціональних підходів було розпочато ще в 1976 р., після чого були надані численні відповідні звіти. Нині бачиться цілком очевидною наявність важливих стимулів для подальшого розроблення БНП, а отже, для підвищення рівня довіри до ДНЯЗ загалом і до безпеки та гарантій щодо ядерного матеріалу зокрема.

Ми у Фінляндії твердо підтримуємо зусилля щодо подальшого опрацювання ідеї БНП, початку конкретних дій з розроблення БНП, які визнані найбільш перспективними. Натомість ми певною мірою занепокоєні тим, що після звіту експертної групи поступово зникає відповідна мотивація. Сьогодні саме час розробляти конкретні, якісно оформлені пропозиції щодо БНП та подавати їх на оцінку відповідним громадським, технічним, комерційним та політичним фундаціям, якщо ми хочемо почути звіти про досягнення в цій сфері на наступній конференції з розгляду дії ДНЯЗ.

Певні рішення щодо БНП не обов'язково мають бути такими ж складними, як це було у випадку з АЕС "Ловііса" у Фінляндії. Російська Федерація запропонувала один із надійних шляхів – багаторічний досвід щодо якості та безперебійності постачання палива, і водночас – рішення щодо кінцевої фази паливного циклу. Подібний досвід інших країн може сприяти розробленню специфікацій БНП.

НЕЗВАЖАЮЧИ НА ЗУСИЛЛЯ ЩОДО БОРотьБИ З РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ, МАСШАБ НЕБЕЗПЕКИ НЕ ЗМЕНШУЄТЬСЯ

Свою роль у ризику розповсюдження відіграють не лише держави. Основною небезпекою сьогодні є заволодіння ядерним арсеналом терористами. З огляду на це, ядерні матеріали, їх запаси, а також зброя мають перебувати на чіткому обліку та під



захистом з метою зменшення їх уразливості перед крадіжками чи терористичними актами.

Крім того, належним чином мають бути обліковані та захищені звичайні радіоактивні матеріали, оскільки вони можуть потрапити до переліку необхідних закупівель злочинців. У глобальному масштабі реальну небезпеку становлять «покинуті» радіоактивні джерела, це також стосується і ЄС. Регуляторна система, включаючи облік, звітування та контроль на національному рівні, навіть не наблизилася до рівня, якого вимагають ядерні матеріали. Наприклад, у ЄС щороку спостерігається значна кількість «загублених» джерел радіації. Розумінню фактичної ситуації не сприяє той факт, що детальні інвентарні кількості та результати їх перевірок не завжди відомі навіть органам державної влади.

Останні події свідчать, що розповсюдження ядерних арсеналів перейшло у новий вимір: чутлива інформація, креслення, схеми та специфікації в електронному вигляді можуть легко передаватися за допомогою компакт-дисків, DVD та Інтернету.

Попри всі зусилля щодо посилення заходів для боротьби з розповсюдженням, у т.ч. в частині безпеки та гарантій щодо матеріалів з боку Міжнародного агентства з атомної енергії, вплив на ресурси та реалізацію зусиль поки що відстає від масштабу ризику. Для багатьох країн на кшталт Фінляндії ризик стати безпосередньою мішенню ядерного тероризму може бути мінімальним, але наслідки такої атаки, незалежно від того, де вона відбудеться, для світової економіки будуть настільки плачевними, що усунення такого ризику – в інтересах усіх країн.

НАЦІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ГАРАНТІЙ ТА ЗБЕРЕЖЕНОСТІ МАТЕРІАЛІВ ПОТРЕБУЮТЬ ПОСИЛЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОЄЧАСНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО РЕАГУВАННЯ

У Фінляндії, як і в багатьох інших країнах, одним з наріжних каменів режиму ядерного нерозповсюдження залишається ДНЯЗ. Посилення національної системи гарантій, експортно-імпортного контролю, функціонування центру моніторингу та збирання даних на виконання Договору про всеосяжну заборону випробувань (СТВТ), можливий внесок до ініціації переговорів щодо Угоди про скорочення матеріалів, що розщеплюються (ФМСТ), та її термінове укладення є суттєвими елементами режиму. Інші ініціативи можуть доповнити функції режиму ДНЯЗ, але не можуть їх замінити.

Фінляндія твердо підтримувала зусилля, націлені на підвищення ефективності системи гарантій МАГАТЕ з метою поліпшення технічних можливостей та посилення правового авторитету, щоб уможливити застосування всіх наявних заходів та отримати в результаті



надійну гарантію відсутності незадекларованих ядерних матеріалів та діяльності в ядерній сфері. Імплементація Додаткового протоколу Фінляндією протоколу розпочалася минулого року у співробітництві з МАГАТЕ та Євратомом. Фінляндія надала МАГАТЕ та, частково, Євратому первинні декларації згідно з положеннями Додаткового протоколу. У грудні 2004 р. перший додатковий допуск було здійснено у радіохімічній лабораторії Гельсінкського університету.

За останні роки позитивних результатів було досягнуто також у міжнародному співробітництві щодо модернізації національного законодавства; ефективного фізичного захисту; модернізації систем безпеки майданчиків, будівель та матеріалів; обладнання прикордонних постів та навчання персоналу; експортного контролю та незаконного обігу ядерних та радіоактивних матеріалів. Прикладом можуть слугувати результати програмного підходу глибокоешелонованого захисту, запровадженого на всіх прикордонних пунктах фінсько-російського кордону, де результатом співпраці щодо оснащення автоматичними датчиками радіації та пошуковими детекторами, обміну інформацією та спільного навчання стало різке зменшення випадків незаконного обігу ядерних та радіоактивних матеріалів на кордоні – з 23 (максимальної кількості) випадків у 1997 р. до нуля випадків за період 2001–2005 рр.

Угода про надання всеосяжних гарантій разом із Додатковим протоколом фактично репрезентує поточний стандарт, орієнтуючись на який мають змінитися обсяг та функції національної системи як у Фінляндії, так і в Україні. Україна як неядерна держава може розраховувати на цілковиту підтримку членів міжнародної спільноти у своїх зусиллях, спрямованих на створення повнофункціональної національної системи гарантій.

ПІДСУМОК

Цивільне використання ядерної енергії, як очікується, у майбутньому розширюватиметься. При цьому зростатимуть і певні глобальні ризики, такі як ризик заволодіння терористами зброєю масового знищення. Національні системи гарантій, які добре функціонують, за наявності нових викликів стають життєво важливими чинниками успіху щодо глобального «клімату» забезпечення гарантій та відповідної безпеки для населення. Через своє глобальне значення та міжнародний характер, взаємодія та співробітництво між національними системами гарантій також стають життєво важливим чинником забезпечення відповідності цілям нерозповсюдження та безпеки для населення.



Валерій Бірюков,

Міністерство закордонних справ РФ

Досвід співробітництва Російської Федерації

в рамках Глобального партнерства

1. Росія і Глобальне партнерство

Під час нашого головування продовжимо взаємодію в рамках Глобального партнерства із країнами Вісімки та іншими учасниками, зосередивши основні зусилля на реалізації проектів щодо комплексної утилізації списаних і виведених зі складу ВМФ Росії атомних підводних човнів і знищення хімічної зброї. Робота за цими пріоритетами далека від завершення. Ще багато чого має бути зроблено, щоб заяви, які виголосили лідери Вісімки, засновуючи Глобальне партнерство, перетворилися на вагомий конкретні досягнення.

Основним завданням у рамках ГП, як і раніше, залишається переведення політичних домовленостей у практичне співробітництво. Заявлені в Кананаскісі зобов'язання учасників ГП (без Росії), у перерахуванні на минулі три з половиною роки реалізації ініціативи, давали підстави очікувати сприяння на суму понад 5 млрд. дол. Фактично ж на проекти за нашими пріоритетами – комплексна утилізація списаних атомних підводних човнів (далі – АПЧ) і знищення хімічної зброї – ми отримали лише 430 млн. дол., тобто у 12 разів менше. Обіцяні в Кананаскісі обсяги сприяння поки що не відповідають реальним внескам.

Є й інші проблеми. Непросто вирішуються організаційні питання щодо запуску конкретних проектів співробітництва. Найчастіше виникають розбіжності з партнерами у вартісній оцінці проектів. Непоодинокі випадки, коли донори, з тієї чи іншої причини, не погоджуються сприяти в реалізації частини робіт, через що значно затягуються загальні строки виконання проектів, а часом відбувається зрив намічених планів. Деякі наші партнери „заднім числом” записують до ГП програми, реалізація яких розпочалася (а в багатьох випадках і закінчилася) ще в 90-і роки минулого століття, а нові проекти не поспішають починати.

У ситуації, що склалася, вважаємо виправданим те, що ГП, як і раніше, зосереджене на проектах у Росії. Це було підтверджено в щорічній доповіді стосовно ГП



у Гленіглісі.

Зі свого боку Російська Федерація вже витратила понад 1,25 млрд. дол. США на ці напрями.

Утилізація АПЧ. Загалом зі складу ВМФ Росії (станом на початок року) виведено 197 АПЧ. Утилізовано –126 АПЧ. З них 34 АПЧ, або 27%, були утилізовані з іноземною допомогою. У процесі утилізації перебувають ще 16 АПЧ, у т.ч. 5 АПЧ, утилізація яких здійснюється за підтримки наших партнерів.

З 2002 по 2005 р. до Росії надійшло за контрактами, пов'язаними з утилізацією АПЧ, 170 млн. дол. Російські витрати в цій сфері за цей самий період становлять 260 млн. дол.

2. Україна і Глобальне партнерство

Те, що Україна стала в 2004 р. офіційним учасником ГП, відповідає духу Кананаскіса. Вступ України підтримали всі члени Вісімки.

Зі свого боку могли б поділитися досвідом взаємодії з донорами, у т.ч. стосовно формування правової бази й вирішення інших організаційних питань щодо запуску конкретних проектів співробітництва.

У рамках ГП нам видаються перспективними проекти у сфері поводження з радіоактивними джерелами та радіоактивними відходами, а також у галузі експортного контролю. В цьому зв'язку:

Готові, зокрема, розглянути пропозиції щодо реалізації проекту з підвищення безпеки поводження з закритими радіоактивними джерелами, що вже відпрацювали своє, включаючи послуги з демонтажу установок, транспортування їх до місця безпечного зберігання, посилення фізичного захисту об'єктів і сховищ. Тут, вважаємо, буде вигідно скористатися з досвіду роботи експертів за тристоронньою ініціативою Росії, США і МАГАТЕ.

Готові сприяти просуванню в Вісімці проектів щодо створення комплексної системи поводження з радіоактивними відходами, вдосконалення системи експортного контролю України.

Зі свого боку Україна, як нам здається, у своїх контактах з донорами Глобального партнерства могла б обговорити можливість виділити додаткові кошти – крім тих 20 млрд., про які було заявлено в Кананаскісі, – з тим, щоб зарезервувати їх для реалізації проектів на українській території.

КАЛЕЙДОСКОП

Даглас Еванс,
«Комонвелс Трейдинг Партнерс Інк.», США

**МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ БЕРЕ УЧАСТЬ У СЕМІНАРІ
З ПИТАНЬ РОЗПІЗНАВАННЯ ОЗНАК КОРУПЦІЇ ТА БОРОТЬБИ З НЕЮ
16–18 листопада 2005 р., Київ**

Семінар «Розпізнавання ознак корупції та професійна етика» (*Integrity Awareness and Workplace Ethics*) проводив Український науково-технічний центр. Спонсором виступив Державний департамент США. В рамках Програми забезпечення системи експортного контролю та безпеки кордонів (*Export Control and Related Border Security Program – EXBS*), яку він здійснює, Офіс з питань співробітництва у сфері експортного контролю (*Office of Export Control Cooperation, ISN/ECC*) Бюро міжнародної безпеки та нерозповсюдження (*Bureau of International Security and Nonproliferation*) працює з ключовими урядами над розробкою навчального курсу з розпізнавання ознак корупції. Цілком логічним продовженням такої співпраці став цей триденний семінар, загальною метою якого було підтримати зусилля України та відповідні програми щодо поліпшення етичної сторони роботи державних організацій. У ньому взяли участь 16 посадовців Митної служби України.

Від імені Державного департаменту США семінар презентувала американська компанія «Комонвелс Трейдинг Партнерс Інк.» (*Commonwealth Trading Partners Inc. – CTP*). Вели його двоє найвидатніших інструкторів із цієї тематики – д-р Ніл Тротмен (*Dr. Neil Trautman*) та п. Даглас Еванс (*Douglas Evans*). Пан Еванс, зокрема, зазначив: «Жодна проблема не зробить більше для відчуження громадян від своїх політичних лідерів та установ, а також для підриву політичної стабільності та економічного розвитку, аніж ендемічна корупція серед урядовців та їхнього керівництва. Україна – держава, яка вживає заходів задля участі в програмах з вирішення проблеми такої корупції. Мені завжди в радість працювати з Україною, оскільки люди тут мають унікальну історію – історію сміливих, сильних та чесних вчинків. Своєю участю в цьому технічному обміні інформацією щодо корупції українські лідери та урядові установи знову продемонстрували свою готовність здійснювати значимі зміни задля вирішення складних проблем ХХІ сторіччя, в т.ч. проблеми корупції».

Інтерактивний формат семінару сприяв вільним відкритим дебатам та обміну думками на предмет непідкупності та боротьби з корупцією. Українські учасники високо оцінили роботу семінару. На їхню думку, найяскравішими темами семінару були такі:



1. Визначення лідерських здібностей, які стають на заваді неетичній поведінці.
2. Аналіз того, як «кодекс мовчання» може жити корупцію.
3. Визначення причин існуючої корупції.
4. Розуміння практичних підходів до ухвалення рішень, пов'язаних з етикою.

Викладаючи в посланні свої враження, вони із вдячністю зазначили, що семінар перевищив їхні сподівання, та висловили надію, що Україна візьме участь у додаткових семінарах та програмах *integrity/anti-corruption*, які пропонує «Комонвелс Трейдинг Партнерс Інк.». Подібно до учасників в усіх країнах, де проводився цей семінар, українські учасники зауважили, що існує потреба у викладачах, які б здійснили за матеріалами цього курсу навчальну підготовку посадовців відповідних країн. Для забезпечення цієї потреби СТР розробила план другого семінару: «Атестація інструкторів з етичних питань». Українські установи, в т.ч. Державна митна служба, мають звернутися з офіційними запитами до Державного департаменту США, щоб розпочати процес визначення можливості проведення цього семінару в Україні.

Базовий семінар «Розпізнавання ознак корупції та професійна етика» – це лише перший крок у серії курсів та програм поглибленого та акцентованого навчання, розрахованих на всі урядові та бізнесові рівні. СТР та його інструктори здійснили понад 400 програм інституціональних реформ по всьому світові, адаптуючи кожну антикорупційну програму під потреби окремої установи чи країни. Таким чином, СТР пропонує всеосяжну програму боротьби з корупцією, складником якої є і цей перший базовий семінар у Києві. Подальша участь України в цих антикорупційних програмах частково залежатиме і від того, чи заявлять належним чином українські установи про своє бажання продовжити співпрацю в цьому напрямі, звернувшись із відповідними клопотаннями.